

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Radek Seifert

**ODBORNĚ POSKYTOVANÁ PODPORA STUDENTŮM
SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM
NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH**

Obor:

Sociální práce

Forma studia:

prezenční

Akademický rok:

2007/2008

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Oponent diplomové práce:

PhDr. Pavla Kodymová

Datum obhájení:

Výsledek obhajoby:

P R O H L A Š U J I ,

že tuto předloženou diplomovou práci jsem vypracoval zcela samostatně a cituji v ní veškeré prameny, které jsem použil.

V Praze, dne 5. 12. 2007

Podpis:

OBSAH

ÚVOD	5
1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE	7
2. OBECNĚ O STUDIU A STUDIJNÍ PODPOŘE	10
2.1. Studenti se zrakovým postižením	11
2.2. Speciálně pedagogická praxe	11
2.3. Legislativní rámec	12
2.4. Stejně příležitosti	13
2.5. Současná praxe a možnosti	15
2.6. Úlevy a výjimky	16
2.7. Výběr studijního oboru	18
2.8. Začátek studia	20
2.9. Širší dimenze podpory	21
3. ÚLOHA SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	23
3.1. Akceptující postoj a empatie	23
3.2. Snižování míry handicapu	24
3.3. Orientace v prostředí	25
3.4. Přístup k odborné literatuře	28
3.5. Asistence při studiu	29
3.6. Základní technická způsobilost	31
4. STŘEDISKA STUDIJNÍ PODPORY A JEJICH PRAXE	33
4.1. O střediscích obecně	33
4.2. Činnost a cíle	35
4.3. Pět kritérií komplexnosti	35
4.4. Rozlišení a členění středisek	37
4.5. Rozsah aktivit	38
5. PŘEHLED STŘEDISEK STUDIJNÍ PODPORY	42
Centrum pomoci handicapovaným	42
Institut rehabilitace zrakově postižených	44
Laboratoř Carolina	45
Slunečnice	47
Teiresiás	49
TEREZA	54
Tyflopeditický kabinet	58
6. PŘÍBUZNOST STUDIJNÍ PODPORY SE SOCIÁLNÍMI SLUŽBAMI	62
6.1. Standardy kvality a služby studijní podpory	63
6.1.1. Cíle a způsoby poskytování sociálních služeb	63
6.1.2. Ochrana práv osob	65
6.1.3. Jednání se zájemcem o sociální službu	66
6.1.4. Smlouva o poskytování sociální služby	67
6.1.5. Individuální plánování průběhu sociální služby	68

6.1.6. Dokumentace o poskytování sociální služby.....	68
6.1.7. Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby.....	69
6.1.8. Návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje.....	69
6.1.9. Personální a organizační zajištění sociální služby.....	71
6.1.10. Profesní rozvoj zaměstnanců.....	72
6.1.11. Místní a časová dostupnost poskytované sociální služby.....	72
6.1.12. Informovanost o poskytované sociální službě.....	73
6.1.13. Prostředí a podmínky.....	73
6.1.14. Nouzové a havarijní situace.....	73
6.1.15. Zvyšování kvality sociální služby.....	74
ZÁVĚR	75
SEZNAM LITERATURY	77

ÚVOD

Nevidomí a slabozrací studenti se na vysokých školách donedávna ocitali v prostředí, které po odborné stránce nebylo připraveno na jejich specifické potřeby. Akademické instituce přitom disponují vynikajícím potenciálem, umožňujícím organizovat speciální činnosti, jaké studijní podpora poskytovaná znevýhodněným studentům vyžaduje.

V posledních letech se však situace přece jen mění k lepšímu. Sledujeme trend přebírání odpovědnosti jednotlivých vysokých škol za budování kvalitních studijních podmínek pro všechny studenty bez rozdílu – zdravotně znevýhodněné studenty nevyjímaje. Do určité míry lze také sledovat vzrůstající zájem odborné veřejnosti o tuto problematiku, což se mimo jiné promítá do vydávání tiskovin, pořádání konferencí a seminářů a také formulování metodických pokynů a dalších předpisů, upravujících zaběhnutý řád věcí na školách, a to v naprosté většině ve prospěch znevýhodněných studentů.

Aby byl tento pozitivní vývoj, i se všemi jeho případnými negativními důsledky, zachycen, klade si předkládaná práce za svůj hlavní cíl analyzovat podmínky, za jakých na českých vysokých školách vyrůstá systém studijní podpory, určený studentům se zrakovým postižením, a jaké konkrétní aktivity tento systém podpory generuje.

V obecné části se zkoumání hlavního cíle promítá do následujících dvou dílčích kroků:

- a) shromáždit informace o tom, jakými tématy se dostupná literatura v této souvislosti převážně zabývá,
- b) odkrýt prostor, který se v dané oblasti případně otevírá sociálním pracovníkům.

Rozhodující část studijně podpůrných činností se dnes odehrává ve střediscích studijní podpory, práce proto v souvislosti se svým hlavním cílem dále hledá v praktické části odpovědi na otázky:

- c) jak a proč střediska vznikají,
- d) čím se od sebe navzájem odlišují,
- e) co konkrétně studentům i odborné veřejnosti nabízejí.

Specifickým cílem práce je srovnání provozu středisek studijní podpory a jejich podpůrných služeb se zařízeními, poskytujícími služby sociální. Otázkou je, nakolik je takové srovnávání opodstatněné a zda je možné případnou podobnost v praxi pozitivně využít.

Sestavování práce autorovi usnadňovala skutečnost, že má vlastní dlouholeté profesní zkušenosti získané na pozici podpůrného pracovníka v jednom ze středisek studijní podpory. Pravidelný osobní kontakt se studenty, speciálními činnostmi, technikou i metodami podpory mu pomohl vybudovat si určitý nadhled a teoretickou citlivost k tématu, kterou se pokusil využít především pro větší přehlednost a srozumitelnost textu. Čerpá rovněž ze skutečnosti, že pravidelně profesně komunikuje s představiteli řady středisek studijní podpory v rámci celé České republiky a mohl pro tuto práci využít také některé interní a nezveřejněné, nicméně pro plastičtější představu podstatné informace.

1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE

Vyomezit terminologii v oblasti tělesného nebo smyslového postižení bývá obtížné, neboť označení zde používaná se přezívají a stávají se po čase stigmatizujícími. Navíc podle PORTERA (1992), „... terminologie týkající se slepoty a schopnosti částečného vidění může být zavádějící... Někdo dává přednost termínu „zrakově poškozen“, znamenající, že fyziologie zrakového systému byla narušena, neznaménající ale, že dotyčný je znevýhodněn. Jiní argumentují, že správný termín by měl být „zrakově neschopný“ a v Americe se dokonce používají termíny jako „zrakově vyzván“ (ve smyslu vyzván na souboj) a „zrakově odlišný“. Na veřejnosti je tendence vyloučit slovo „slepý“, pravděpodobně z obavy, abychom se nedotkli osoby, které se týká, ale atmosféra tajemství a záhad kolem slepoty není zažehnána zmatkem v používané terminologii.“

„Být nevidomým“ je pro většinu veřejnosti srozumitelným a dobře „čitelným“ zdravotně-sociálním stavem. Problematičtěji jsou vnímáni jedinci mající zbytek zraku a lidé slabozrací. První bývají společností nežádoucí delegováni mezi nevidomé a zbytek jejich zraku je podceňován, problémy druhých se pro změnu bagatelizují a považují za snadno řešitelné (například pořízením vhodných brýlí). Jindy se setkáváme se zaužívaným slovním spojením „nevidomí a slabozrací“, přičemž slabozrakými se obvykle rozumějí všichni jedinci se zrakovým postižením, kteří nejsou zcela nevidomí.

VALOUCHOVÁ (2002) k tomu uvádí: „Zrakové postižení nazvané zbytky zraku je někdy označováno pojmem „praktická slepota“... Někteří jedinci z této skupiny inklinují ke skupině nevidomých - předměty rozeznávají hmatem, jiní ke skupině vidících, tzn. že k rozpoznání předmětů uplatňují vizualizaci.“

Slabozrakost se projevuje oslabeným viděním, přesto zrakový aparát však zůstává vudčí. Následkem je ovšem snížení zrakových možností v procesech vnímání a též únava při zrakové práci. Pro odstranění únavy ... se používají běžné brýle, optické lupy, větší osvětlení pracovního místa. Osoby s tímto postižením nevidí zřetelně, mívají problémy s rozlišováním detailů, ale s identifikací velkých předmětů nemusejí mít potíže. Slabozrací mohou číst běžný text a psát latinkou. Nejvhodnějším typem písma pro ně je bezpatkové písmo...“

Zavádějícím způsobem, a to i v odborné literatuře, se někdy užívají termíny „postižení“ a „handicap“. Není výjimkou, že jsou oba termíny používány co by synonyma,

případně je termín handicap uváděn jako neutrálnější či mírnější varianta termínu postižení.

Ve Standardních pravidlech pro vyrovnání příležitostí osob se zdravotním postižením (1993) se uvádí: „*Termín „postižení“ zahrnuje velké množství různých funkčních omezení, která se vyskytují v každé populaci ve všech zemích světa. Lidé mohou být postiženi fyzickou, mentální nebo smyslovou vadou, zdravotním stavem nebo duševním onemocněním. Takovéto vady, stavy nebo onemocnění mohou být trvalého nebo přechodného rázu.*“

Oproti tomu, „*Handicap je ztráta nebo omezení příležitosti účastnit se života společnosti na stejné úrovni jako ostatní. Termín „handicap“ označuje konflikt osoby s postižením a prostředím. Účelem tohoto termínu je položit důraz na nedostatky v prostředí i v mnoha organizovaných aktivitách ve společnosti, např. informacích, komunikaci a vzdělávání, které zabraňují osobám se zdravotním postižením, aby se zapojily za vyrovnaných podmínek.*“

Míra handicapu je tedy společensky ovlivnitelná, například získáváním konkrétních dovedností jedince a úpravou jeho životních podmínek. Avšak samotné postižení nikoliv, jestliže si ovšem odmyslíme možný zásah medicíny nebo jiný uzdravný proces. Lapidárně řečeno - dva zcela nevidomí lidé jsou ve své podstatě stejně zdravotně postiženi, ale míra handicapu je u každého z nich jiná, neboť se odvíjí od skutečnosti, jak se který z nich se svou realitou v praxi vyrovnává a jak kvalitní má k tomu podmínky.

Pro pracovníky studijní podpory na vysokých školách je dnes již naprosto nezbytné porozumět některým technickým termínům, které se užívají ve spojitosti s moderními kompenzačními pomůckami (například speciálně vybavenými počítači, elektronickými pomůckami a další speciálně určenou technikou). Jedná se vesměs o zařízení snižující informační deficit a to především lidem nevidomým a lidem se zbytky zraku. Tato zařízení, nazývaná v angličtině nejčastěji jako „access technology“, popřípadě „assistive technology“, jsou v dnešní době samostatným a dobře etablovaným, avšak naneštěstí značně terminologicky přebujelým odvětvím kompenzačních pomůcek. Dynamický až překotný vývoj těchto prostředků v podstatě zabraňuje terminologickému ustálení a každoročně generuje nové a nové pojmy. Některé z nich jsou podrobněji vysvětleny v závěru práce.

Ani terminologie, sjednocující celou oblast technické podpory, doposud není jednoznačná. Vždy se najde důvod, pro který dané označení není přesné, vhodné, jednoznačné nebo je po čase zastaralé.

VOTAVA (2003) přišel v tomto směru s originální myšlenkou: „*V angličtině se používá označení technology, což lze přeložit jako technické prostředky. Nejpřesnější se zdá být označení assistive technology, v překladu tedy pomáhající (podpůrná, asistující) technika. Bylo by vhodné některý z těchto výrazů do češtiny zavést... Výhodou označení „pomáhající“ je i to, že existuje podobné souhrnné označení pomáhající profese.*“

Určitý rozdíl je ovšem třeba vnímat také ve vymezení termínů „technika“ a „technologie“. Technikou rozumíme konkrétní technický prostředek, v našem kontextu zpravidla speciální zařízení, které má od výrobce pevně daný účel a způsob ovládání. Naproti tomu technologie sestává z několika na sebe navázaných technických prostředků a zvláštních postupů, jimiž se dociluje požadovaných výstupů. Příkladem typické speciální technologie v oblasti studijní podpory studentů se zrakovým postižením je výroba reliéfních obrázků (grafů, náčrtů apod.), pro jejichž vytvoření potřebujeme kromě cílového technického prostředku (fuseru či termoformu) také zvláštní postup při zpracování podkladu a další případnou techniku (počítač, tiskárnu, kopírku atd.).

Závěrem dodejme, že termín „znevýhodněný student“ je v této práci užit výhradně tam, kde daný kontext výrazně přesahuje realitu studenta se zrakovým postižením a lze jej vztáhnout ke studentovi s jakýmkoliv typem postižení.

2. OBECNĚ O STUDIU A STUDIJNÍ PODPOŘE

Donedávna studovali lidé se zrakovým postižením na vysokých školách jen výjimečně. Ke studiu neměli vytvářeny vhodné podmínky a byli z velké části odkázáni na pomoc rodiny a okolí. Odlišná organizace akademického studia od studia na středních školách jim nedovolovala, a dodnes nedovoluje, opřít se ani o klasické speciálně pedagogické metody podpory vzdělávání, neboť ty jsou účinné především na nižších stupních škol.

Ani v oblasti legislativy se na studijní podporu příliš nepamatuje. Obecné a nekonkrétní zmínky v dokumentech (ve většině nezávazného charakteru) vedou nutně k subjektivnímu výkladu, v jehož důsledku mají znevýhodnění studenti někde k dispozici výtečné studijní podmínky a jinde naopak téměř žádné.

Nicméně - i přesto se situace v posledních letech neustále zlepšuje a to i díky prosazujícímu se principu stejných příležitostí. Ten sice nezaručuje, ale umožňuje zvyšující se úroveň podpory studia znevýhodněných studentů. I proto na některých vysokých školách vznikají střediska studijní podpory, která se zdají být nejperspektivnější variantou organizování účinné pomoci. Mívají dobré technické zázemí a poskytují studentům komplexní servis.

Přetrvávající neblahou praxí jsou úlevy a výjimky, které vysoké školy udělují některým nevidomým i slabozrakým studentům ve snaze zvýšit jejich šance uspět. Také sami studenti mívají občas tendenci nepřiměřeně zneužívat ochoty nebo určité neznalosti přednášejících a zcela zbytečně tak degradují své studijní schopnosti, dovednosti i potenciál.

Dále existuje celá řada témat, která si vedle vlastního poskytování studijní podpory zaslouží zvláštní pozornost podpůrných pracovníků. Sem patří například výběr vhodného studijního oboru, rizika spojená se studentovým bezprostředním nástupem na školu apod. Dobří poskytovatelé studijní podpory jsou si vědomi i širších dimenzí, které jejich počínání zahrnuje. Podpora, která je prováděna čistě instrumentálně a bez potřebného odborného povědomí, nebývá účinná a například nemůže nahradit nezbytné kvalitní mezilidské vztahy a komunikaci.

2.1. Studenti se zrakovým postižením

Studijní podporou vysokoškoláků s jakýmkoliv druhem zdravotního postižení se odborná literatura zabývá jen sporadicky. Ostatně, „*V posledních desetiletích 20. století studovali zdravotně postižení na vysokých školách jen výjimečně. Uvádělo se, že jestliže studovalo na vysokých školách přibližně 13 - 15% občanů z daného populačního ročníku, u občanů s postižením se počet pohyboval na hranici měřitelnosti, zpravidla do 1%.*“ uvádí HEŘMÁNKOVÁ (2003).

Nevidomí a slabozrací lidé samozřejmě studovali i dříve, bez možností, jaké se jim otevírají v dnešní době. Při získávání běžně tištěných informací však byli do značné míry odkázáni na pomoc rodiny nebo okolí. Studovali díky pomůckám, které můžeme označit za tradiční - Pichtově psacímu stroji nebo kazetovému magnetofonu a diktafonu.

Studenti středních škol měli k dispozici, a dodnes vlastně mají, řadu dalších pomůcek - například reliéfní mapy a globus pro zeměpis, kreslenku pro hodiny geometrie atd. Tento druh pomůcek však není určen pro studenty vysokých škol, kteří pro kvalitní pochopení výkladu z přednášek potřebují specializovanější výstupy. Jejich obstarávání, příprava, zajišťování nezbytné adaptace nebo výroba či konstrukce, v nejlepším případě jejich dohledání, znamená neúměrnou zátěž studenta, zvláště nenachází-li v tomto úsilí účinnou podporu ze strany samotné školy.

Důsledky takového stavu trefně popisuje GONZÚROVÁ (1996): „*Díky kumulovanému působení několika z efektů... to potom často dopadá tak, že zrakově postižený student vyplývá většinu své energie na úkony, které jsou pro jeho spolužáky víceméně rutinní záležitostí jen průměrné únavnosti... Přetrpí-li toto vše a dopracuje se až do zkouškového období, kdy by měl všechny své síly napřít na studium, bývá mnohdy již tak vyčerpán, že na vlastní učení mu již mnoho sil nezbývá...*“

2.2. Speciálně pedagogická praxe

Metodika vzdělávání žáků a studentů se zrakovým postižením spadá převážně do oboru speciální pedagogiky (tyflopédie) a týká se praxe, kterou lze úspěšně užívat na nižších stupních škol - v systému speciálních škol, speciálních tříd, popřípadě tříd integrovaných. V prostředí vysokých škol je účinek tyflopedické praxe omezený, protože

nereaguje na odlišnou organizaci akademického studia. I když se odborní pracovníci pedagogicko-psychologických poraden a speciálně pedagogických center mohou určitým způsobem podílet na pomoci poskytované také v souvislosti se studiem na vysoké škole (například pokud jde o rozhodování jedince při výběru školy), nelze tyto v podstatě ojedinělé intervence považovat za skutečnou studijní podporu.

Zajímavé cesty k nápravě tohoto stavu, odkazující na zahraniční zkušenosti, naznačují PIPEKOVÁ a VÍTKOVÁ (2002): „*Existují různé varianty speciálně pedagogické přípravy a péče o učitele z běžných škol. Na jedné straně je to další vzdělávání realizované ve škole (in-service school-based training), rozšířené např. ve Velké Británii, na druhé straně individuální doprovod (Tutoring) pomocí Ressource center pro učitele, kteří mají ve třídě žáka s postižením (Švédsko) nebo konání informativních seminářů a vypracování individuálních podpůrných plánů před a během školního roku.*“

Zvláště druhá a třetí cesta, o které se autorky zmiňují, by v patřičné modifikaci mohla být užívána také na vysokých školách, za předpokladu, že by v rámci školy poskytovalo služby odborně vedené středisko studijní podpory.

2.3. Legislativní rámec

Závazné prováděcí dokumenty, týkající se organizačních, personálních i ekonomických náležitostí jednotného systému studijní podpory znevýhodněných studentů na českých vysokých školách, jsou doposud zcela nedostatečné. Akademické studium v tomto ohledu není, až na jedinou dílčí zmínku, výslovně uvedeno ani v žádném legislativním předpisu. Záleží proto na ochotě jednotlivých vysokých škol a jejich více či méně osvícených představitelů, zda se kromě obecných deklamací rozhodnou také v praxi naplňovat morální standardy vyspělého státu a dopřejí tak všem studentům bez výjimky pokud možno srovnatelné studijní podmínky.

Uvedenou dílčí zmínkou legislativní povahy je formulace zákona č. 111/1999 Sb., o vysokých školách (v platném znění), který v § 21 mezi další povinnosti vysoké školy řadí i povinnost činit všechna dostupná opatření pro vyrovnávání příležitostí studia na vysoké škole. Předpis ovšem nenaznačuje, jaká opatření lze v akademickém prostředí považovat za dostupná, ani nedefinuje, co v podmínkách vysokoškolského studia znamená termín „vyrovnávání příležitostí“. Subjektivní výklad takto vágních formulací vede nezřídka k formalismu, nejasnostem a nedorozuměním.

2.4. Stejně příležitosti

„Státy by měly uznat zásadu zajištění stejných příležitostí základního, středního a vysokoškolského vzdělání pro děti, mládež a dospělé se zdravotním postižením v integrovaném prostředí. Měly by zajistit, aby vzdělávání osob se zdravotním postižením bylo integrální součástí vzdělávacího systému,“ uvádí se ve Standardních pravidlech pro vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením (1993).

Obdobně Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením (1998) věnuje problematice vzdělávání jistou pozornost. V šesté části, která je členěna na kapitoly „6.1. Poradenství“ a „6.2. Školství a příprava na povolání“ byly konkrétní úkoly týkající se vysokých škol přijaty v následujícím znění:

- *Zajistit legislativně a finančně úhradu nákladů na dopravu, osobního asistenta, průvodce, tlumočníky znakového jazyka, artikulační tlumočníky a předčitatele pro integrované žáky se zdravotním postižením základních, středních a vysokých škol a učilišť běžného typu.*
- *Legislativně zakotvit povinnost středních a vysokých škol přizpůsobit formu přijímacích a závěrečných zkoušek druhu zdravotního postižení uchazeče.*

Tyto povzbuzující, nicméně nezávazné deklarace rovných příležitostí, které mají napomáhat sociálně a zdravotně znevýhodněným občanům podržet si svá základní lidská práva, bývají ideovým rámcem také pro budování systému studijní podpory. Rámec sestávající z nezávazných předpisů však nezaručuje studentům ani odbornou kvalitu podpory, ani její potřebný rozsah.

Vše ovšem začíná u samotných přednášejících. PETTY (2004) vyvrací jeden ze zavedených mýtů: *„Mnoho učitelů se domnívá, že pokud zadají celé třídě stejný úkol a pomohou každému, kdo o to požádá, zaručí pro všechny stejné příležitosti. To ovšem není pravda. Nesmělí žáci potřebovat více pomoci, než o kolik si říkají, průrazní jí potřebovat méně. Každý žák si zaslouží spravedlivý díl vaší pozornosti. Jelikož se však potřeby jednotlivců liší, zjistíte, že k nim musíte přistupovat různě.“*

Pro osoby se zrakovým postižením dnes existuje, i díky moderní technice a technologiím, nepřehledné množství postupů a metod, kterými lze usnadnit proces v podstatě libovolného druhu vzdělávání. Komplexní vytěžení všech nabízejících se možností by zaměstnalo multidisciplinární tým odborníků. Kdybychom opravdu trvali na tom, aby byly principy stejných příležitostí naplňovány opatřeními v nejvyšší dosažitelné míře, museli bychom ve středisku studijní podpory zaměstnat minimálně:

- tyflopeda (realizujícího tradiční postupy speciální pedagogiky),
- sociálního pracovníka (vyškoleného pro práci s lidmi slabozrakými a nevidomými, koordinujícího asistenty, dobrovolníky apod.),
- instruktora prostorové orientace (nacvičujícího s nevidomými studenty nezbytné trasy),
- lektora výpočetní techniky (vyučujícího práci se speciální výpočetní technikou),
- správce informačních technologií (udržujícího ve funkčním stavu speciální hardware a software),
- knihovníka (digitalizujícího a spravujícího fond přístupné odborné literatury),
- tyflografika (znalého metod vytváření reliéfních výstupů),
- další pracovníky (podílející se na organizaci a výkonu střediska různou měrou, tj. právníka, psychologa, rehabilitačního pracovníka, sportovního instruktora, jazykového lektora a jiné lektory v hodinách doplňující a nahrazující výuky, pracovníka pro převod a načítání textů, administrativně-organizačního pracovníka a další).

Ve výčtu přitom nejsou uvedeni lidé, díky nimž by středisko studijní podpory mohlo získávat finanční prostředky, prezentovat se navenek, nabývat zahraničních zkušeností, provádět výzkumnou činnost, podílet se na tvorbě metodik, zajišťovat integrační aktivity atd.

Při hledání příčin těžkopádného prosazování principu stejných příležitostí v přístupu k vysokoškolskému vzdělání se zpravidla názorově osciluje od objektivních nesnází při překonávání handicapu studentů až po neochotu akademické veřejnosti něco konkrétního pro naplnění principu učinit.

„Ačkoliv situace nevidomých a zrakově handicapovaných lidí se v průmyslových zemích v posledních desetiletích značně zlepšila,“ uvádí STÖGER (1992) z Univerzity v Linci, *„přesto jen málo z nich studuje na univerzitě. Hlavním důvodem je, že tradiční metody výuky se silně opírají o optické vnímání. Zrakový handicap zvláště silně omezuje přístup k písemným materiálům, které jsou základem pro univerzitní vzdělávání. Důsledkem toho je, že jen velmi malá menšina zrakově postižených s vynikajícím talentem a zaníceností dokáže na univerzitě graduovat.“*

Navzdory těmto tvrzením přece jen v posledních letech zvláště nevidomých absolventů vysokých škol v České republice přibývá, avšak metody výuky založené na zrakovém vnímání pochopitelně přetrvávají - přestože by obohacování tradičního rejstříku

výukových metod o metody využívající další smysly mohlo být podnětné i pro studenty vidící.

POŽÁR (1996) soudí, že „*V spoločnosti sú... zakorenené isté predsudky voči zrakovo postihnutým, ich podceňovanie, čo môže byť niekedy i nevedomé. Učiteľ často k zrakovo postihnutým z týchto pozícií aj pristupuje, pretože nemá primerané poznatky o skutočných možnostiach a schopnostiach zrakovo postihnutých (čo ten môže vedieť, však nevidí). Z podobných pozícií môžu k zrakovo postihnutým pristupovať aj študenti.*“

2.5. Současná praxe a možnosti

„*Studium vysokoškolské je v mnohém velmi odlišné od studia na střední škole. Jedním z nejpodstatnějších rysů vysokoškolského prostředí je jeho nesrovnatelně větší anonymita oproti prostředí školy střední. Je kladen mnohem větší důraz na samostatnost a zájem každého jednoho studenta o studium. Každý student se musí zodpovědně starat sám o sebe. Přes mnohé nesporné klady skrývá v sobě toto klima pro zrakově postižené studenty jednu velkou nástrahu, totiž že si jejich problémů vlastně nikdo nevšimne,*“ uvádí GONZÚROVÁ (1996).

Střediska studijní podpory, postupně vznikající na českých univerzitách, tuto situaci mění. Zdá se však, že klíčovou podmínkou pro úspěšné fungování střediska je důsledná stratifikace jeho infrastruktury podle druhu znevýhodnění studentů. Na úrovni poskytování odborných služeb dnes již dost dobře není možné účinně podporovat například nevidomé studenty a vedle toho využívat stejnou infrastrukturu pro studenty sluchově nebo tělesně postižené. Společné zázemí je třeba využívat pouze do té míry, která nenarušuje vlastní podstatu poskytovaných služeb jednotlivým skupinám studentů.

Charakteristickým rysem poskytovaných služeb, bez něhož si už ani nelze představit smysluplné fungování zvláště zcela nevidomých studentů na vysoké škole, je technická a potažmo také technologická vybavenost středisek. Výhradně pomocí technických prostředků je možné upravovat podobu přijímacích testů, převádět textové a grafické materiály do přístupné formy, pořizovat poznámky při přednáškách nebo dohledávat informace.

„*Rozvoj techniky tak ve svém důsledku ovlivnil i rozvoj integračních trendů ve školství,*“ všímá si KEBLOVÁ (1995) a uvádí jednoduchý příklad: „*Integrovaní zrakově postižení žáci, pokud jsou vybaveni odpovídajícími kompenzačními pomůckami, mohou*

používat stejné texty jako jejich vrstevníci v běžných školách a být spolu s nimi vzdělávání.“

PORTER (1992) z Královského institutu pro nevidomé ve Velké Británii (Royal National Institute for the Blind, RNIB) uvádí další možný model organizování studijní podpory. Ten se podobá tomu, který s většími či menšími úspěchy užívá řada českých vysokých škol: *„Některé univerzity v Británii jmenovitě určily člověka zodpovědného za objevování potřeb postižených studentů a zvyšování uvědomění všech studentů a učitelů. Někde je tento člověk zaměstnán na plný, jinde na částečný úvazek, anebo je tato činnost součástí jeho pracovní náplně.“*

Naneštěstí role českých koordinátorů pro otázky znevýhodněných studentů bývá pojmána méně aktivně. Není výjimkou, že k angažování se koordinátorů v záležitostech studentů dochází až v okamžiku, kdy se - zpravidla nejasně definovaným způsobem - dozví o jejich konkrétních potřebách. Protože však obvykle stojí mimo jakýkoliv rámec možností poskytnutí odborné pomoci, mají jeho intervence charakter spíše osobní podpory a v horším případě se podněty po čase vytratí do ztracena...

2.6. Úlevy a výjimky

Nalezení vyváženého přístupu ke studentovi se zrakovým postižením, jenž by na jedné straně přiměřeně akceptoval jeho objektivní životní překážky a zároveň nedegradoval osobnostní potenciál, je jednou z nejhoullostivějších otázek studijní podpory. Při hledání takového kompromisu dochází v praxi k mnoha nedorozuměním a tak se v průběhu studia občas setkáváme s úlevami a výjimkami, které by při odborně poskytované podpoře neměly být obhajitelné.

„Vzhledem k situaci, která v našem školství panuje,“ konstatuje GONZÚROVÁ (1996), *„jsou vysokoškolští učitelé, stejně jako jejich kolegové ze škol nižších stupňů velmi zaměstnaní, zpravidla přetěžovaní lidé. Pomoc jednomu zrakově postiženému studentovi může být poměrně časově náročná, obzvláště tehdy, setkávají-li se s tímto fenoménem poprvé a nablízku není nikdo, kdo by jim kvalifikovaně poradil a pomohl. Stává se tedy, že sahají k nejjednoduššímu, leč špatnému řešení. Totiž k odpouštění a úlevám, promíjením písemných prací počínaje a celkově mírnějším metrem na znalosti konče, což nedobře působí nejen na studentovo sebevědomí, ale také na jeho vztahy s ostatními spolužáky.“*

GONZÚROVÁ dále uvádí příklad, kdy „... existovala vysoká škola, která ... přijímala zrakově postižené studenty bez přijímacích zkoušek prostě proto, že nevěděli, jak jim zadat písemný test a poté ho opravit. Všichni, kteří se snažili připravit absolventy středních škol ke studiu co nejzodpovědněji, to pocítovali jako degradující. Vždyť ve vhodných podmínkách by mnozí uspěli a dokázali by, že jsou stejně dobře, ne-li lépe připraveni než mnozí jiní uchazeči.“

Existují ovšem případy, kdy sám student zneužívá vstřícnosti nebo určité neznalosti přednášejícího. Umělým snižováním svých schopností a dovedností dociluje výhodnějších studijních podmínek, které mohou spolužáci právem považovat za nespravedlivé.

Přetrvávajícím nešvarem na vysokých školách jsou jakási vstřícná gesta na hranicích „dobročinnosti“ tam, kde by se mělo jednat o samozřejmost, ne-li povinnost. Týká se to například

- poskytování tištěných materiálů a dokumentů školy v přístupné podobě,
- skládání zkoušek písemnou formou,
- pomoci při zápisu ke studiu, ubytování na koleji, orientaci v prostorách školy apod.

Rozhodovat individuálně ve prospěch či neprospěch studenta je přitom vhodné pouze v záležitostech, ve kterých nelze předpokládat univerzální potřebu ze strany obdobně znevýhodněných studentů. Uvést lze například:

- osvobození z tělesné výchovy,
- povolení pořizování audiozáznamu přednášky,
- poskytnutí mimořádné studijní úlevy apod.

Podle VOTAVY (2003), „... správný přístup ke studentovi s postižením ze strany učitele neznamena slevovat ze základních požadavků, které jsou nutné pro získání potřebných znalostí a dovedností, ale úpravu procesu vzdělávání a vstřícný postoj v situacích, kdy postižení brání dosáhnout kvalitních výsledků i při snaze a dobrých vědomostech studenta.“

Úprava procesu vzdělávání a vstřícný postoj jsou Votavou zmiňovány jako vzájemně se doplňující faktory správného přístupu. Namísto toho je na některých vysokých školách úprava procesu vzdělávání vstřícným postojem nikoliv doplňována, nýbrž nahrazována. Výsledkem jsou nepřiměřené a mnohdy zcela zbytečné úlevy a výjimky, které ve svém důsledku značně komplikují studentům budoucí pracovní i společenské uplatnění.

2.7. Výběr studijního oboru

Vedle uvažování o budoucím profesním uplatnění je člověk se zrakovým postižením nucen zvažovat také přístupnost studia a zohlednit ji při výběru oboru. Kromě vlastních limitů, kterých si je vědom, existují v odborné veřejnosti opodstatněné i neopodstatněné názory, které formují představu o vysoké míře předvídatelnosti takového rozhodování. Jednoduše řečeno - má se za to, že člověk se zrakovým handicapem je předurčen pro studium určitých oborů a jsou zažity představy o tom, co v rámci studia může a naopak nemůže zvládnout.

HOLUBÁŘ (1992) uvádí, že „... *Vážný zásah do oblasti vnímání, který ztrátou zraku nastává, vedl k protichůdně vyhraněným názorům na myšlení nevidomých. V jednom extrému bylo tradováno, že myšlení dětí, které ztratily zrak, je jednou provždy poznamenáno vážným poškozením, vážným vývojovým zpožděním v mnoha směrech. V druhém extrému se zase na podkladě některých náznaků a zkušeností (více méně individuálních) tvrdilo, že vlastně ze ztráty zraku může myšlení profitovat, že zřetelně omezený rozsah smyslového světa vede k většímu soustředění, k větší tzv. „hloubce“ myšlení, že dokonce může urychlit vývoj logického myšlení.*“

Při poskytování poradenství by v tomto případě otázka myšlení a inteligence neměla hrát rozhodující roli. Inteligence, vlohy a schopnosti jsou měřítkem spíše toho, jak rychle se lidé učí, nikoliv kolik se toho naučí. Naše společnost navíc považuje vzdělání nejen za objektivní, ale také subjektivní hodnotu, jejíž vlastnictví může mít pro jedince jiný než v praxi uplatnitelný a vyčíslitelný význam.

Na webových stránkách Masarykovy univerzity v Brně (2006) se z informačních materiálů dozvídáme, že univerzita principiálně nevylučuje žádný svůj akreditovaný obor z nabídky zrakově postiženým, avšak upozorňuje, že studium na Lékařské fakultě nebo Fakultě sportovních studií u většiny oborů zrak vyžaduje (např. všeobecné lékařství, stomatologie, kolektivní a míčové sporty). Podobně je tomu podle univerzity u exaktních oborů zabývajících se živou přírodou (biologické a chemické obory). Naproti tomu stranou zájmu studentů se zrakovým postižením zůstává řada oborů, jejichž studium na zrak není nijak závislé. Jsou to například moderní i klasické filologické obory Filozofické fakulty nebo teoretické exaktní obory Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Obdobně obory právní nebo inženýrské, i přes rostoucí zájem, upoutávají stále ještě méně pozornosti, než by zasluhovaly.

Podle HEŘMÁNKOVÉ (2003) z Univerzity Palackého v Olomouci, „... *Charakter poradenských aktivit směřovaných ke studentům či uchazečům o studium se specifickými potřebami na Univerzitě Palackého je determinován nejenom širokou škálou jednotlivých typů a stupňů závažnosti zdravotního postižení studentů, ale také značnou rozdílností požadavků, vyplývajících z obsahového zaměření studijních oborů na konkrétních fakultách (tj. např. z tzv. profilu studenta).*

V rámci vysokoškolského studia na UP je možné vyčlenit determinanty shodné (spojující) či rozdílné:

- *Za shodný prvek požadavků všech studovaných oborů lze považovat vysoké nároky na samostatnost vysokoškolského studenta, a to jak z hlediska jeho mobility, tak z hlediska tzv. samostudia.*
- *Naopak rozdíly lze najít např. v požadavcích na jazykovou kompetenci (v českém či cizím jazyce), sociální komunikaci (např. pedagogické či klinické praxe studentů), technickou způsobilost (manipulace se speciální přístrojovou technikou, práce s počítačem, apod.) a další.“*

Dopřejme si jedno inspirativní srovnání. PETTY (2004) v knize „*Moderní vyučování*“ uvádí několik obecných doporučení, kterými mohou učitelé přispět k nediskriminujícímu pohledu na šance k uplatnění mužů a žen ve společnosti.

„*Samozřejmě bychom měli být uvážliví,*“ říká Petty, „*když radíme žákům při volbě povolání. Zejména lze doporučit, abyste:*

** necharakterizovali svůj předmět jako „mužský“ či „ženský“. Pokuste se ukázat, že takové klasifikování je zastaralé;*

** zjistili a uváděli roli mužů a žen ve vašem oboru. Zaměřte se na kladné modely možnosti uplatnění;*

** se vyhýbali přijímání tradičních rolí. Pokud je například v zadání vaší úlohy uvedeno jméno smyšleného hlavního inženýra podniku, proč by jím nemohla být žena? Když je třeba, aby někdo při vyučování obsluhoval zpětný projektor nebo video, nemusí to být nutně chlapec;*

** se ujišťovali, zda se nemůže nic z obsahu hodin a z vašich formulací dotknout jedinců toho či onoho pohlaví. Vyhněte se větám typu: „Starí Egypťané umožňovali ženám, aby mohly vlastnit a spravovat určitý majetek.“ (Řekněte: „Ve starém Egyptě ženy vlastnily a spravovaly určitý majetek.“)“*

Parafrázujeme-li Pettyho slova, mohli bychom doporučit, abyste:

- * necharakterizovali svůj předmět jako vhodný či nevhodný pro člověka se zrakovým postižením. Pokuste se ukázat, že takové klasifikování je zastaralé. (Před rokem 1989 bylo v naší společnosti předepisování pracovního uplatnění těžce zrakově postiženým lidem smutnou, ale běžnou praxí);
- * zjistili a uváděli roli různých skupin pracovníků ve vašem oboru, zdravotně postižených nevyjímaje. Zaměřte se na kladné modely možností uplatnění;
- * se vyhýbali přijímání tradičních rolí. Pokud je například v zadání vaší úlohy uvedeno jméno smyšleného hlavního inženýra podniku, proč by jím nemohl být nevidomý člověk? Když je třeba, aby někdo při vyučování obsluhoval zpětný projektor nebo video, nemusí to být nutně nejrychlejší chlapec ze třídy, ale například slečna na vozíku;
- * se ujistovali, zda se nemůže nic z obsahu hodin a z vašich formulací dotknout jedinců toho či onoho zdravotního postižení. Vyhněte se větám typu: „Stát prostřednictvím finanční podpory kupuje nevidomým občanům osobní počítače“. (Řekněte: „V naší společnosti si nevidomí občané mohou pořídit osobní počítač s přispěním finanční podpory od státu.“)

2.8. Začátek studia

Specifickým obdobím, jehož zvládnutí se výrazně spolupodílí na důvěře zrakově postiženého studenta v akademickou instituci i jeho vlastní studijní dráhu, je samotný začátek studia - včetně jistého období před nástupem do školy.

CARTER (1992) z RNIB ve V. Británii uvádí, že „Podle zkušeností většiny studentů začátek studia vyššího vzdělávání klade vysoké nároky - jak sociální tak akademické. Mnohem větší jsou tyto nároky na zrakově postiženého studenta, který musí starostlivě zvážit celou škálu okolností relevantních pro to, aby se mohl pustit do studia. Toto může představovat vypracování přihlášky, přijímací řízení, dopravu, ubytování, studijní metody, používání knihoven, podpora ze strany zaměstnanců univerzity, speciální zařízení, finanční podpora a rozsah dosažitelných externích institucí.“

Nesnadná a velmi lidsky citlivá situace nastává pro studenta těsně po zahájení studia v okruhu jeho spolužáků. Nevidomá studentka bratislavské Univerzity Komenského ZEMČÁKOVÁ (1996) výstižně uvádí: „Na začiatku sa človek s handicapom nevyhne zvýšenému záujmu oňho, o jeho problém. V tejto fáze je viac na ňom než na ostatných, aby

odbúral vlastné i ich zábrany a aby celú situáciu čím skôr „znormálnil“. Veľa rozhovorov sa končí niečím ako „keď budeš niečo potrebovať, povedz“. ... V podstate ide o prechodný stav, kým to ľudí „prejde“ a niektorí sa v budúcnosti vôbec nebudú našim človekom a jeho problémami zaoberať. ... Pre nášho človeka je teda dôležité, aby čím skôr odbúral akúsi násilne priateľskú atmosféru okolo svojej osoby, aby si nevybudoval vzťahy iba na súcite či iných altruistických pohnútkach ľudí.

Rovnako dôležité je však - v snahe nezaťažovať príliš veľa ľudí - nezásť príliš ďaleko a nevybudovať si vzťah iba s jediným človekom...“ dodáva ZEMČÁKOVÁ.

Navázání na konkrétního, z počátku jakoby vždy připraveného a ochotného kamaráda, je samozřejmě lákavé a v jistém ohledu i výhodné, protože se tak student rychleji integruje do skupiny spolužáků a místního prostředí. Zásadní nevýhoda spočívá v „nezdravosti“ takového vztahu, jeho dlouhodobé neudržitelnosti a postupné degradaci. Oč snadněji si student na tento druh pomoci zvykne, o to složitěji později hledá jiné varianty řešení problémů.

2.9. Širší dimenze podpory

Představíme-li si alespoň na chvíli stav, v němž by naše vysoké školy poskytovaly studentům se zrakovým postižením veškerý myslitelný studijně podpůrný servis, mohli bychom podlehnout pokušení domnívat se, že by tím bylo vše vyřešeno. Pokud jde o přípravu studentů na vlastní nároky studia, nejspíš by se zlepšilo mnohé - od přístupu ke studijní literatuře k většímu porozumění probírané látce. Možná by se rovněž zvýšila úroveň studentových mezilidských vztahů, od komunikace s jednotlivými přednášejícími až k poučenému přístupu například výdejní služby v menze.

Avšak nejenom některé, nýbrž „... veškeré mezilidské vztahy jsou založeny na vzájemných interakcích,“ píše GONZÚROVÁ (1996), „a proto i sebelépe připravený student se zrakovým postižením, který přijde do prostředí, které není ochotno nebo schopno ho akceptovat, neuspěje.“ Jinými slovy, nestačí pouhé instrumentální provádění podpory, neboť bychom tak přehlíželi neméně podstatné dimenze studentovy existence na univerzitě, které výhradně instrumentální cestou řešit nelze.

Mezi první kroky vedoucí k opravdové integraci podle Gonzúrové patří:

- *Odstranění nejobtížnějších architektonických bariér v prostoru vysokých škol*
- *Vyřešení organizačních a legislativních problémů dotýkajících se zrakově postižených studentů*

DRYDEN (1992) označuje britský model pomoci studentům se zrakovým postižením na vysokých školách jako výsledek dobře organizované infrastruktury podpůrných středisek (Student Support Service), a tím prakticky potvrzuje správný směr vývoje studijní podpory v budování obdobných středisek také u nás. Právě tato střediska podle něj umožňují univerzitám a kolegům „... *zhodit se odpovědnosti vůči zrakově postiženým studentům.*“ Přitom je podle něj potřebné dotknout se několika problémů:

- 1) *problém rozvoje širšího veřejného povědomí o potenciálních talentovaných studentech v zrakově postižené komunitě, čekajících na podchycení;*
- 2) *problém školicího systému, který by podporoval a nikoliv spíše potlačoval tyto talenty;*
- 3) *problém rejstříku podpůrných mechanismů na celostátní i místní úrovni, vytvářejících kostru, v jejímž rámci mohou pracovat jednotlivé instituce;*
- 4) *problém středisek kompenzační techniky na školách a univerzitách;*
- 5) *problém kvalifikace personálu, zabývajícího se pomocí studentům a zpřístupňováním učiva.*

POŽÁR (1996) poukazuje na skutečnost, že velkou roli při veškerých integračních snahách hraje sociální objednávka veřejnosti: „*V tejto súvislosti by som rád uviedol známy prípad slepo-hlučej E. Kellerovej, ktorá získala obrovskú popularitu a stala sa vážnou osobnosťou. Okrem toho, že viacnásobné vážne postihnutie prebudilo v nej k životu obrovské sily kompenzácie (jej kompenzačný fond predsa nebol príliš bohatý), úlohu zohralo aj niečo iné. Sama Kellerová o tom píše, že keby nebolo mimoriadne šťastlivej zhody okolností, zostala by zrejme málo známou, nenápadnou a nerozvinutou obyvateľkou provinčnej Ameriky. Ona sa však stala senzáciou, ... pre milióny amerických občanov. Jej postihnutie sa stalo pre ňu sociálne výhodným, nevedlo k citu menejcennosti. Boli na ňu kladené obrovské sociálne požiadavky, chceli z nej mať doktorku, spisovateľku, verejnú činiteľku - a ona sa tým všetkým aj stala. Teraz sa už skoro nedá odlišiť, čo prináleží naozaj jej, a čo sa pre ňu urobilo z iniciatívy občanov.*“

3. ÚLOHA SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Přes mnoho technických a rutinně prováděných činností se studijní podpora neobejde bez upřímného lidského napojení podpůrných pracovníků na „strasti a radosti „jejich“ studentů“. K tomu je zapotřebí empatie, akceptující postoj a pochopitelně také suma zcela konkrétních dovedností - čili to, co je profesí sociálního pracovníka vlastní.

Obecně vzato, úlohou sociálního pracovníka je podílet se na snižování handicapu studentů a vytvářet příjemné a zdravé prostředí pro komunikaci mezi hlavními aktéry - studenty, podpůrnými pracovníky a přednášejícími. Sociální pracovník by zároveň měl být schopen garantovat, že pomoc a podpora bude motivující, cílená a přiměřená. V rovině praktické se mu nabízí provádění a organizování mnoha podpůrných aktivit, které v širokém slova smyslu vedou k samostatnosti studenta ve školním prostředí.

Rozvoj středisek studijní podpory s sebou někdy přináší potřebu pracovat s dobrovolníky a organizovat asistentskou službu. Ta se u nevidomých a slabozrakých vysokoškoláků zdaleka neomezuje jen na jejich doprovázení na určená místa, nýbrž předpokládá také určitou asistentovu technickou způsobilost, která studentovi usnadní získávání informací.

3.1. Akceptující postoj a empatie

ČÁLEK (1992) správně poznamenává, že „*Nikoliv „slepota sama“, nýbrž způsob, jak se s ní postižený jedinec vyrovnal: to by mělo stát v popředí jeho posuzování!*“ Podle Čálka, „... *všichni lidé, kteří jsou pro zrakově těžce postižené osoby a řešení jejich životní situace dlouhodobě významní a kteří mají i vliv na utváření jejich osobnosti... by se měli vyznačovat akceptujícím postojem ... Akceptující postoj znamená: považovat zrakově těžce postižené osoby za normální osobnosti, schopné normálního života, schopné dobře fungovat ve společenském styku a dění, schopné být samostatné a nést odpovědnost, způsobilé pro styk a spolupráci s vidícími lidmi, přičemž se slepota chápe bez přemrštěných emocí a vztahovačnosti, tj. věčně jako životní fakt. Tuto akceptaci však musí předznamenávat to, že je každá zrakově těžce postižená osoba chápána jako individuální jedinec s osobitými vlastnostmi a potenciály.*“

Dlouhodobě významným člověkem v podmínkách studijní podpory se může stát i sociální pracovník nebo pracovnice. Úsilí o snižování míry handicapu představuje nepřeborné množství variací a nelze provádět bez akceptace a empatie, naopak vyžaduje lidsky citlivý přístup, a to nejen ke klientům, ale také k jejich okolí. Akceptující postoj spolu s empatií zde mnohdy dosahují lepších výsledků než velkolepá a nákladná opatření. Také při řešení konfliktů se někdy vyplatí angažovat odborníka, který s nadhledem pomůže odblokovat vážnou komunikaci.

Uvedme příklad, kdy právě empatie podpůrného pracovníka je důležitější než čistě racionální postoj: *„Jak mezi pacienty, kteří jsou žáky speciálních škol, tak mezi těmi, kteří se vzdělávají v běžných školách integrovaně, jsou jedinci, kteří své optické pomůcky nevyužívají z důvodů psychických zábran. Významná je zde obava z posměchu ostatních, z důvodů příliš na sebe neupozornit a nevypadat mnohdy jako „mimozemšťan“ (při nasazených dalekohledových brýlích či práci s monokulárem)“*, uvádí MORAVCOVÁ (2004) a dodává: *„Ze své praxe speciálního pedagoga vím, že tyto pocity pacientů jsou mnohdy oprávněné. Společnost není dosud ke všem skupinám obyvatelstva tolerantní. Člověk s potížemi se zrakem a speciálními optickými pomůckami bývá mnohdy terčem vtipů, legrační postavou komixů a primitivních televizních a filmových komedií. Tato interpretace postižení majoritní skupinou bývá zrakově postiženými školního věku a adolescenty mnohdy velice citlivě vnímána.“*

Vyškolený sociální pracovník si je vědom skutečnosti, že bariéra mezi nevidomými a vidícími lidmi, vyvolaná dojemem, kterým nevidomí na své okolí působí, je objektivní a obtížně změnitelná realita. Nevidomí jsou „nápadní“ a pro odstranění této bariéry musí proto vynakládat značné úsilí na sebekontrolu, zvláště pokud se týká péče o zevnějšek, o výraz obličeje, o způsob chůze a podobně. Tomu všemu lze profesionalitou a zdravým lidským vztahem napomoci.

3.2. Snižování míry handicapu

Podle ŠŤASTNÉHO (1996), *„Handicap se nemusí vždy projevit, záleží na kulturních a společenských normách, které postiženého obklopují, neboť handicap je v podstatě nesoulad mezi výkonem nebo stavem člověka a tím, co od něho očekává společenství, do kterého patří.“*

V tomto pojetí má termín „handicap“ blízko k termínu „bariéra“. Abychom dosáhli aktivního a pozitivního postoje studenta k těžkostem, se kterými se při studiu setkává, měli bychom dobře poznat míru a povahu jeho reálného handicapu. A právě objevování, zkoumání a odstraňování studijních bariér, je primární úlohou sociálního pracovníka.

POŽÁR (1996) konstatuje, že „... *většina lidí neví, ako reálne môžu zrakovo postihnutým pomáhať. Za najlepšie považujú „urobiť niečo za nich,“ pričom optimálne je pomôcť tak, aby vlastná aktivita postihnutého pri riešení danej úlohy bola čo najväčšia.*“

Student sám si nemusí být vždy vědom překážek, které limitují jeho všeobecné fungování na škole. Potřebuje „zrcadlo“, do kterého by se mohl nejenom dívat, ale také s ním v případě potřeby rozmlouvat. Věci nepomůže, když někdo jiný bude jednostranně navrhovat a plánovat, co je třeba dělat. Komunikačně kvalitní a otevřený vztah studenta s podpůrnými pracovníky je proto prvním krokem na cestě k jeho úspěšnému studiu.

3.3. Orientace v prostředí

Mluvíme-li o studentově orientaci, máme na mysli nejenom jeho schopnost pohybovat se v prostorách školy, tj. po chodbách, učebnách, na koleji, v menze apod., nýbrž také rozumět systému její organizace. V předávání informací a osvojování dovedností vedoucích k praktickému využití toho, co škola studentům nabízí, může být sociální pracovník zvláště pro zcela nevidomého studenta klíčovou osobou.

„Je velice užitečné, když je zrakově postižený student pozván k neformální návštěvě univerzity, aby seznámil pedagogy a ostatní pracovníky se svými potřebami a sám se seznámil s prostředím univerzity,“ říká PORTER (1992) z RNIB ve Velké Británii. Dodává, že *„Tato příležitost může být využita na určité omezení obav, jak ze strany univerzity, tak ze strany studentů, zda všechny náležitosti související s postižením budou takové, jaké mají být, např. dosažitelné zařízení a vhodné ubytování. Také mohou být blíže specifikovány zdroje podpory.“*

Nelze tvrdit, že by praxe, o níž hovoří Porter, v českých podmínkách vůbec neexistovala. Obdobné informativní schůzky však bývají naneštěstí natolik formální, že znamenají zpravidla jen málo pro studentovo větší sebevědomí a celkově lepší orientaci.

KLAUS (1992) ze střediska studijní podpory při Univerzitě Karlsruhe (Německo) dokonce uvádí: *„Těsně před začátkem zimního semestru pořádáme několikadenní orientační společný kurs všech nastupujících handicapovaných a nehandicapovaných*

studentů-nováčků, aby si - v malých skupinách - se staršími studenty vyměnili zkušenosti z prvního semestru a především aby se vytvořily osobní kontakty, budoucí pracovní skupiny atd.“

Nechtějí-li především zcela nevidomí studenti problematizovat své studium tím, že se nebudou pohybovat bezpečně a jistě v prostorách školy, neměli by v žádném ohledu podceňovat detailní seznámení s jejími prostorami. Někteří však až příliš spoléhají na pomoc vidících spolužáků a váhají s rozvíjením své vlastní prostorové orientace.

V zásadě lze říci, že k dobré orientaci v prostoru potřebuje nevidomý člověk ovládat techniku chůze s bílou holí. Technika se do jisté míry liší s ohledem na to, zda se chodec pohybuje v uzavřených prostorách, nebo mimo ně. Důležitá je také skutečnost, zda je prostor chodci známý, nebo se v něm pohybuje poprvé. Vodící pes nenahrazuje funkci bílé hole, jen ji v určitém směru doplňuje.

Patřičně vyškolený sociální pracovník dovede navrhnout a procvičovat s nevidomým studentem tzv. trasy, čili nejvhodnější způsoby, kterými se lze dostat z místa na místo. V prostorách vysokých škol je přitom navrhování tras a pohyb studenta ztěžován těmito faktory:

- chybí zde kvalitní orientační prvky pro samostatný pohyb,
- vyskytuje se zde mnoho lidí v konkrétním čase a prostoru,
- bývají zde nezbytné přesuny mezi dvěma místy, a to i ve velmi krátkém čase.

K lepší představě o prostředí, v jakém se nevidomý student pohybuje, slouží hmatové mapy a orientační plány. ČERVENKA (1999) uvádí, že „*V oblasti prostorové orientace používáme hmatové mapy (orientační plány) jako jediný komplexní zdroj informací o prostoru (udává polohu jednotlivých objektů, základní směry, srovnání velikostí ap.) a ve srovnání s pouhým popisem může soustředit daleko větší množství informací nutných pro správné pochopení prostorových vztahů.*“

Výroba hmatových map a plánů přináší v praxi ovšem tolik dílčích technologických komplikací, že jsou dobře zpracované výstupy pro mnohé studenty v podstatě nedostupné. Typické bývají situace, kdy si jedinci, silně motivovaní k využití konkrétních hmatových plánů, zajistí výrobu vlastními silami. Neproškolení výrobci produkují obvykle výstupy sporné kvality a důsledkem takového stavu je rovněž ztráta přehledu o tom, jaké hmatové mapy a plány jsou pro tyto zvláštní účely k dispozici.

ČERVENKA dodává: „*Přes všechny objektivní překážky je až s podivem, jak málo času a úsilí je zatím této problematice věnováno... a přitom je třeba si přiznat, že*

nedostatečné rozvinutí prostorových představ svým způsobem zbytečně degraduje zrakově postižené a omezuje možnosti jejich plnohodnotného zapojení do života.“

Hned celou řadu relativně nenáročných úprav prostředí lze učinit pro pohodlnější a bezpečnější orientaci studentů slabozrakých a studentů se zbytky zraku: „*Nejsnadnější pomocí jak zlepšit orientaci... v budově i mimo je využitím kontrastních barev materiálů,*“ uvádí MORAVCOVÁ (2004). „*Předměty: nábytek, ale i jejich pracovní plocha, dále koberce, vypínače, úchyty, zárubně vchodových dveří, kliky, podlahové krytiny, materiály na lomených plochách (schody apod.), vše je možné vkusně barevně sladit a přitom uzpůsobit k bezpečné orientaci a pohybu osob se zrakovým postižením... Používané a vyzkoušené kontrasty splňují kombinace barev žlutá-černá, žlutá-modrá, bílá-černá a podobné.*“

Svůj účel v tomto případě splní také dostatečně velké a kontrastní nápisy na informačních cedulích (čísla studoven a pokojů na dveřích, označení toalet, menzy a dalších prostor). Užitečné je umístění přehledných a dostatečně zřetelných piktogramů na ovládací panely automatů a jiných zařízení.

Veškerá opatření, která se pro zlepšení orientace studentů rozhodneme uplatnit, je třeba citlivě zvážit. JÍLKOVÁ (2004) správně připomíná, že „*Nevidomí, kteří ztratili zrak později, si umí řadu věcí představit, kdežto u zcela nevidomých od narození, kteří zrakovou zkušenost nemají, se musí zrakové představy vytvářet jinak...*“ Vedle toho existují například studenti barvoslepi, případně takoví, kteří mají dočasně sníženou schopnost rozeznávání barev v důsledku medikace. Proto se sociálním pracovníkům vyplatí důkladná teoretická příprava.

Ačkoliv se v přístupnosti studia na vysokých školách za poslední léta změnilo mnohé k lepšímu, je stále co dohánět. Samozřejmostí se na jedné straně stala elektronická komunikace mezi studenty a přednášejícími, zavádějí se přiměřenější podmínky při skládání zkoušek a nabízí se výhodnější ubytování na kolejích, avšak na druhé straně vážnou systémy elektronických nástěnek, orientačních prvků pro samostatný pohyb a paradoxně také nenáročná organizační zjednodušení v šatnách, menzách, knihovnách, ve studovnách cizích jazyků apod. Bylo by žádoucí, aby se sociální pracovníci stali navrhovateli řešení, která by všechny tyto přirozené součásti studia postupně zbavovala nepřiměřených bariér.

3.4. Přístup k odborné literatuře

V souvislosti s technologiemi zpřístupňujícími nevidomým a slabozrakým čtenářům běžně tištěný text se nezdá hovořit o malé revoluci, která proběhla již v devadesátých letech 20. století. Prakticky pro všechny druhy zrakového postižení dnes existuje kompenzační pomůcka, díky níž může čtenář získat přístup k psaným informacím.

ČÁLEK (1992) poznamenává, že *„Teprve elektronika vytváří možnosti pro vzájemnou písemnou komunikaci nevidomých a vidících. Je to jednak zvuková technika (magnetický, resp. digitální záznam), především však mnohem univerzálnější technika počítačová. Avšak ani v těchto dvou médiích věci nejsou jednoduché a samočinně optimální. I zde mají nevidomí uživatelé zvláštní požadavky a potřeby, kterým je nutné vyjít vstříc, má-li být vzájemná komunikace plnohodnotná. Tyto zvláštní potřeby jsou dány nároky studia a pak výkonu odborného povolání tak, aby tento výkon byl kompatibilní s tím, co produkují a vyžadují vidící příslušníci hlavního proudu vědy, kultury atd.“*

Z mnoha důvodů se ukazuje, že studijní literaturu a další materiály nutné pro studium není vhodné nahrávat do zvukové podoby, nýbrž je třeba dávat přednost převedeným a patřičně adaptovaným textům v digitální podobě. Pouze v elektronickém typu dokumentu se nevidomý student může efektivně orientovat a pracovat s textem podobným způsobem, jako ostatní studenti. Přesto je v některých případech obhajitelné vyrobení zvukového záznamu textu, zvláště tehdy, jestliže se jedná o sice odbornou literaturu, nicméně zpracovanou ve formě plynulého textu obdobně jako u beletrie .

Ani tisky v Braillově bodovém písmu nelze podceňovat. Při zápisu a čtení některých specifických textů, jakým je například matematický kód, je stále bodové písmo téměř nenahraditelné. Také při výuce cizích jazyků je výhodné, když student umí pracovat s braillovými materiály a je tak v přímém kontaktu s psanou formou dotyčného jazyka. Avšak náročná příprava knih, jejich značný objem a v neposlední řadě také pomalé čtení (srovnáme-li rychlost čtení s ostatními způsoby předčítání dokumentů) bodové tisky těžce handicapují a vyhledává je stále méně a méně studentů. Tiskárna Braillova bodového písma by ovšem rozhodně neměla chybět v žádném středisku studijní podpory a od studentů by se mělo vyžadovat, aby bodové písmo procvičovali a v odůvodněných případech používali.

Velkou tradici mají zvukové i bodové knihy ve Velké Británii. DRYDEN (1992) z královského institutu pro nevidomé uvádí: *„Z praktického hlediska se bezprostředně*

projevuje činnost divize, která obhospodařuje velkou knihovnu jak braillskou, tak na magnetofonových páscích s tisíci textů, používaných kolejemi a univerzitami... Jestliže tato hlavní střediska nemají k dispozici výpůjční materiál a nemají čas rychle ho vyrobit, tak máme četná menší střediska, včetně braillských jednotek ve věznicích, kde vězni s delšími tresty připravují specializované braillské texty pro individuální studenty.“

Slabozrací studenti mají k dispozici velkou škálu možností, jakými jim lze usnadnit čtení i zapisování textu - od materiálů tištěných ve zvětšeném tisku až po kamerové a softwarové lupy. I práce s patřičně zvětšeným elektronickým textem či textem zvětšeným opticky pomocí kamerové lupy má svá specifika. Například, jak poznamenává MORAVCOVÁ (2004), „*Při tvorbě cvičných textů pro zrakově postižené se osvědčilo bezpatkové písmo typu Arial nebo Arial black. U těchto typů může sice docházet k záměně písmen l a I, je-li však čtenář na to upozorněn, nedělá mu identifikace znaků problémy. Patkové písmo je hůře čitelné, protože malá vzdálenost mezi patkami sousedních znaků způsobuje slabozrakým vjem jejich splynutí, viděný jako více oblých nebo svisle členěných tvarů vedle sebe.*

Osvědčený kontrast textů pro čtení v tištěné podobě splňuje černý text na bílém či žlutém pozadí. Při práci s kamerovými či digitálními lupami se osvědčilo nastavení bílá, žlutá či zelená figura na černém pozadí u osob precitlivělých na oslnění a černá na bílém či žlutém pozadí u osob vyžadujících vysoký kontrast.“

Velkým tématem v oblasti zpřístupňování textů do podoby čitelné studenty se zrakovým postižením je způsob ukládání elektronických dokumentů, jejich katalogizace a v neposlední řadě také vlastní proces adaptace. U řady běžně tištěných dokumentů je sporné, zda zvoleným způsobem převodu a následnou korekturou bude zachována původní logika textu a veškeré jeho další funkce. Na metodickém materiálu zahrnujícím tuto problematiku v současné době pracuje odborný tým vedený pracovníky střediska Teiresiás na Masarykově univerzitě v Brně.

3.5. Asistence při studiu

Podle VOTAVY (2003), „*Při těžkém zdravotním postižení nemůže být člověk v pravém slova smyslu nezávislý na cizí pomoci. Může však být samostatný ve svém rozhodování, výběru z několika možností a určování úkolů pro osobního asistenta.“*

Takto pojatá osobní asistence má podporu také ve Standardních pravidlech pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením (1993), kde se ve čtvrté kapitole „Služby“ v bodě 7 konkrétně uvádí: „*Programy osobní asistence by měly být plánovány takovým způsobem, aby osoby se zdravotním postižením, které je využívají, měly rozhodující vliv na způsob poskytování těchto služeb.*“

Se školní asistencí poskytovanou například integrovaným žákům a studentům nižších typů škol nemá asistence pro vysokoškoláky nic společného. V našem případě se asistent nepodílí přímo na procesu vzdělávání studenta, nýbrž co by součást zázemí podporuje jeho všeobecné fungování na škole. Asistence přitom může mít mnoho forem, například:

- doprovázení na neznámá a špatně přístupná místa v rámci školy například do knihoven, na sportoviště, na kulturní akce a podobně,
- přepisování a jiné převádění studijních materiálů, odborné literatury a ostatních dokumentů,
- vyhledávání v textových zdrojích a dohledávání informací,
- upravování studentských prací a jiných pro studium nezbytných dokumentů,
- pomáhání s administrativními záležitostmi, které studium vyžaduje.

Nikdy nesmí být zapomínáno na pravidlo, že asistence znamená poskytnutí pouze nezbytné míry pomoci. Asistent nepřebírá studentovy školní povinnosti, ani odpovědnost za jejich splnění. Student by proto měl být odpovědný

- za naplánování cesty a jejího smyslu při doprovázení,
- za zajištění potřebného technického vybavení při převádění dokumentů,
- za vytipování prohledávané skupiny dokumentů při vyhledávání ve zdrojích,
- za požadování úprav výhradně formální povahy při upravování prací,
- za pouze nezbytně nutnou míru asistentovy intervence při pomáhání s administrativními záležitostmi atd.

Ve výcviku sociálních pracovníků v poskytování asistence nevidomým a slabozrakým studentům by mělo být pamatováno na osvojení znalostí a dovedností při vymezení hranic osobní asistence. I když se nelze domnívat, ani předpokládat, že by většina studentů měla tendenci asistenci zneužívat, je třeba si být vědom skutečnosti, že k takovým případům čas od času dochází. Pouze kvalitně vyškolený asistent dokáže bezprostřední riziko zneužití rozpoznat a včas předejít možnému nedorozumění či konfliktu.

3.6. Základní technická způsobilost

„Enormní množství technické pomoci rozšiřuje mezeru mezi možností a realizací integrace. Je napravován fyzický nedostatek jako nejnápadnější a pozorovatelný symptom situace handicapovaných, ale nikoliv handicap jako celek. Fascinování technickými možnostmi, mnozí lidé věří, že technické řešení je dostačující. Tento názor způsobuje, že lidé věří, že se mohou takto lehce zbavit osobní odpovědnosti za integraci,“ varuje MIESENBERGER (1992) z Univerzity v Linci.

Miesenberger má bezesporu pravdu, že speciální technika se všemi jejími možnostmi nemůže být pro odstraňování bariér jediným prostředkem, ale stejně tak by bylo neprozíravé, kdyby podpůrní pracovníci svou technickou a technologickou znalost podceňovali. Technologickou proto, že v oblasti studijní podpory stále více záleží na chytrém spojování a využívání technických prostředků tak, aby tvořily zvláštní technologii. Pomocí technologie, nikoliv jediného technického prostředku, lze například převádět matematické texty do přístupné podoby nebo vytvářet reliéfní náčrty a grafy.

Dnes nelze pochybovat o tom, že speciální technika a její možnosti se staly nepostradatelnými pomocníky nejenom pro vysokoškoláky, ale prakticky pro všechny nevidomé a slabozraké lidi, kteří chtějí reálně uvažovat o své integraci a profesním uplatnění. Ostatně mnoho rehabilitačních a rekvalifikačních programů trend posilování technické způsobilosti svým zaměřením jednoznačně dokládá.

Kvůli zdánlivé vzdálenosti mezi obory technickými a humanitními se o možnostech jejich vzájemného propojování příliš často nepublikuje. VENCLOVÁ (2003) dokonce uvádí, že „... *Zvlášť pro sociální pracovníky je cesta k moderním informačním a komunikačním technologiím - vzhledem k jejich zaměření na člověka - dlouhá a klikatá.*“

Přesto se nabízejí minimálně dvě cesty, jak technologickou způsobilost sociálních pracovníků posílit. První by mohlo být zařazování kurzů obsluhy základních technických prostředků do osnov vzdělávacích programů. Druhá cesta se nabízí v podobě cílevědomého vyhledávání a doškolení sociálních pracovníků, kteří mají přirozené technické nadání, popřípadě i určitou technickou kvalifikaci.

V kurzech obsluhy technických prostředků nemůže být cílem naučit sociální pracovníky techniku plnohodnotně používat. Mělo by jít o seznámení s možnostmi, jaké konkrétní typy zařízení nabízejí zrakově postiženým uživatelům, a získání základních uživatelských dovedností.

Podle NOVÁKA (1997), například „... poruchu vidění některých barev lze na počítačích velmi jednoduše vyřešit tím, že individuálně nastavíme barevné prostředí přesně podle potřeby postiženého. Můžeme se vyhnout barvám a kombinacím barev, které postižený není schopen rozlišit, popřípadě přejít do černobílého režimu a nastavit dle potřeby jas a kontrast obrazovky. Šeroslepost je snížená schopnost vidění při snížené světelné intenzitě. I toto postižení lze překonat vhodným nastavením barev, jasu a kontrastu daného monitoru.“ Bez podobných znalostí a dovedností je dnes již obtížné si představit opravdu funkční vztah podpůrného pracovníka se studentem, pro kterého je technika studijní nezbytností a přirozenou součástí každodenního života.

4. STŘEDISKA STUDIJNÍ PODPORY A JEJICH PRAXE

Střediska studijní podpory vznikají na vysokých školách proto, aby poskytovala vybraným skupinám studentů ucelený podpůrný servis. Jejich vznik a činnost je věcí jednotlivých vysokých škol a fakult, nevychází z díkce žádného obecně závazného předpisu. Proto se střediska od sebe mnohdy značně liší. Nicméně je spojuje minimálně pět základních kritérií, která je přece jen v určitých ohledech odlišují od jiných poskytovatelů studijně podpůrných služeb.

4.1. O střediscích obecně

PIPEKOVÁ a VÍTKOVÁ (2002) uvádějí, že „... *OECD rozlišuje ve svých studiích mezi podpůrnými službami uvnitř školy, podpůrnými službami, které jsou nad rámec školy a národními podpůrnými službami.*“ Podle autorek podpůrné služby uvnitř školy existují zvláště v zemích s velkými integračními tendencemi.

Na jiném místě připomínají stejné autorky zahraniční zkušenosti, kde „... *k speciálně pedagogické podpoře běžných škol slouží také centra (Resourcen-Zentren). Mohou disponovat jak speciálním materiálem, potřebným pro podpůrný personál, tak místem, kam žáci mohou dočasně docházet, aby se účastnili speciálního výukového programu.*“

Na obdobném principu jsou budována také střediska studijní podpory na některých českých vysokých školách. Všimneme-li si servisu, jaký střediska poskytují studentům se zrakovým postižením, lze považovat jejich infrastrukturu, organizační zajištění a nezřídka i výsledky za výborné - a to i ve srovnání s ekonomicky vyspělejšími zeměmi.

Střediska studijní podpory většinou neposkytují jen striktně definovaný rozsah služeb, který by reagoval výhradně na aktuální potřeby studentů. Interakce mezi střediskem a studenty bývají obsahově bohatší, přičemž činnosti pro zkvalitňování fungování konkrétních jedinců na škole mohou být ze strany střediska i dosti originální.

DITTLER (1996) k tomu podotýká, že „... *integrácia do štúdia zahrňa oveľa viac ako len zložky učenia sa a učenia. Vnútro sociálneho objektu „univerzity“ so všetkými jeho väzbami vo vnútri a navonok zahrňa tiež kultúrny život, šport, politiku atď., a tak integrácia nemôže byť redukovaná len na niektoré časti týchto prvkov, a integrácia je vždy*

obojstranný proces. Čo sa týka integrácie do univerzity, znamená to dať do súladu celý sociálny objekt - univerzitu - s jej jednotlivými členmi.

Preto úlohou inštitúcie podobného typu ako je študijné centrum pre zrakovo postihnutých, musí byť zabezpečenie štruktúry, ktorá napomáha integračným procesom na rôznych úrovniach... Ak študijné centrum chce skutočne s niečím pohnúť a ak chce obísť pasívne alebo len konzumné postoje študentov, musí sa stať inštitúciou, ktorá je sama osebe veľmi životaschopnou, má otvorenú štruktúru s motivujúcou, podporujúcou a demokratickou atmosférou. Bolo by osudným, keby študijné centrum bolo dobre chráneným ostrovom pre zrakovo postihnutých, kde sa všetko vykonáva pre nich.“

Diskutabilní je provázání infrastruktury středisek studijní podpory s běžným prostředím školy. STÖGER (1992) z Univerzity v Linzi říká: „*Jedním z našich nejdůležitějších cílů je, aby navzdory speciální péči, kterou věnujeme našim studentům, byli zcela integrováni do světa svých plně vidoucích kolegů. Pokoušíme se to realizovat několika důležitými opatřeními. Za prvé plánujeme poskytnout speciální počítačové vybavení pro naše studenty na místech, která používají normální studenti. Například, počítač, pracující jako terminál ústředního počítače pro praxi v programování, by měl být instalován do místnosti, kde normální studenti mají svá praktická cvičení. Kromě toho, knihovny v naší univerzitě budou vybaveny čtecími stroji pro zrakově postižené lidi. Naším konečným cílem je to, aby studenti mohli většinu svého času pobývat se svými vidoucími kolegy a používat naše místnosti jenom jako oddechový ostrov v situacích, kdy nemohou zvládnout normální studijní prostředí.“*

Naproti tomu existuje řada dobrých důvodů, pro které nemusí být vhodné umisťovat speciální technické prostředky do míst volně přístupných všem studentům. Málokdy se totiž například podaří udržet jejich výlučné používání určenými nevidomými a slabozrakými uživateli, neboť frekvence využití těchto prostředků může být pocíťována, oproti potřebám ostatních studentů, jako zanedbatelná. Počítače vybavené hlasovými, hmatovými, zvětšovacími a dalšími speciálními nástroji se ovšem postupně vyvinuly do podoby, ve které je velmi nesnadné integrovat je s nástroji, které používají běžní studenti. A podaří-li se to, pak mnohdy pouze za cenu sníženého uživatelského komfortu, což může vést až ke ztrátě zájmu obou skupin uživatelů tyto v jistém ohledu „nepřátelské počítače“ používat.

Každopádně umístění, nebo naopak neumístění techniky do společných prostor, nevyřeší případný problém izolovanosti střediska a studentů na některých vysokých školách, kde mezi příslušníky akademické obce převládá přesvědčení, že minority v zásadě

řeší jakési své interní záležitosti, které se veřejnosti nijak netýkají. Hlavním cílem středisek studijní podpory musí být integrace znevýhodněných studentů do prostředí školy tak, aby se jejich sociální fungování a studijní výkony jen minimálně lišily od ostatních studentů. Pokud se proto ukáže, že právě třeba techniku sdílet nelze, není tato skutečnost v nejmenším rozporu s tím, aby nevidomý student obědval ve společné menze, bavil se s ostatními na lavičkách před školou a jinak se podílel na životě studentské komunity.

4.2. Činnost a cíle

V České republice doposud neexistuje závazný dokument, který by ustavoval a upravoval podmínky studijní podpory na vysokých školách. Každá škola se o podobě, rozsahu i cílových skupinách podporovaných studentů rozhoduje samostatně a sama také zvažuje případné zřízení střediska studijní podpory.

S ostatními institucemi, které rovněž vyvíjejí činnost pro studenty se zrakovým postižením - obvykle v omezené míře a mimo akademické prostředí - mohou střediska studijní podpory částečně sdílet poslání a cíle. Právě dobrá znalost místních poměrů a blízkost ke studentům však vysokoškolská střediska v této oblasti favorizují, proto je skladba služeb účinnější, než by tomu mohlo být mimo školu - byť by dobrá vůle, iniciativa a pracovní nasazení jinde nechyběly.

Střediska se také obvykle liší od jiných poskytovatelů obdobných služeb tím, že pravidelně investují do speciální techniky, technologií, ale i například do přístupného fondu studijní literatury, sortimentu školních kompenzačních pomůcek a speciálního materiálu, což mimo jiné znamená potřebu plánovat činnost střediska, sledovat technický vývoj, zaškolovat studenty s dostupnými zařízeními a v neposlední řadě poskytovat odborné poradenství.

4.3. Pět kritérií komplexnosti

Středisko studijní podpory, které poskytuje servis studentům se zrakovým postižením na vysoké škole a které můžeme považovat za komplexně pojaté, by mělo splňovat následujících pět kritérií:

1. vyvíjet činnost v rámci akademického prostředí,
2. poskytovat celoroční servis,

3. disponovat odborným personálem,
4. nabízet komplexní služby,
5. sloužit jako technicky vybavené zázemí.

Činnost vyvíjená v rámci akademického prostředí je podstatná pro účinnou, to znamená na místě a v kooperaci s kompetentními lidmi prováděnou pomoc. Celoroční servis střediska dává jistotu, že záležitosti bude možné řešit v okamžiku, kdy nastanou. Pouze odborný a dostatečně široký tým podpůrných pracovníků zajistí, aby bylo při řešení záležitostí zohledňováno komplexní studentovo působení na škole a maximálně aktivován jeho vlastní potenciál. Technicky adekvátně vybavené zázemí je důležité nejen pro samotné studenty, kteří v něm nacházejí příležitost k odpočinku a setrvání v pro ně dobře přístupném prostředí, ale i pro podpůrné pracovníky, vykonávající mnohdy na pozornost náročné služby.

Kritéria komplexnosti splňovala v polovině roku 2007 následující pracoviště:

Tab. 1: Pracoviště splňující kritéria komplexnosti

Středisko	Lokace
Centrum pomoci handicapovaným	Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Institut rehabilitace zrakově postižených	Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze
Laboratoř Carolina, Centrum podpory studia zrakově postižených	Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Slunečnice, Centrum pro zdravotně postižené studenty	Vysoká škola báňská - Technická univerzita v Ostravě
Teiresiás, Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky	Masarykova univerzita v Brně
TEREZA, centrum podpory samostatného studia zrakově postižených	Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská ČVUT v Praze
Tyflopedický kabinet	Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

Kromě těchto středisek existují v akademickém prostředí i mimo něj další pracoviště, která poskytují určitý studijní servis studentům se zrakovým postižením. I když mnohé

jejich služby splňují nejpřísnější kritéria kvality a nelze ani v nejmenším pochybovat o jejich užitečnosti, pracoviště sama nesplňují kritéria komplexního studijního servisu.

Do přehledu proto například nebyla zařazena Mediatéka Jazykového centra Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, ačkoliv na svých počítačích provozuje speciální software, pomocí něhož se studenti se zrakovým postižením dostanou k části místního jazykového fondu. Obdobně nemohlo být do přehledu zahrnuto Pobytové, rehabilitační a rekvalifikační středisko Dědina o.p.s., přestože disponuje nezanedbatelným servisním zázemím.

Naproti tomu je v přehledu uveden Institut rehabilitace zrakově postižených FHS UK v Praze, i když je jeho postavení mezi ostatními středisky specifické. Kritériím komplexnosti však bezesbytku vyhovuje.

4.4. Rozlišení a členění středisek

Podle druhu aktivit, které ve střediscích studijní podpory převládají, je možné rozlišit:

- **Střediska speciálně pedagogická**, orientující se na tradiční formy podpory handicapovaných studentů, vycházející ze zázemí pedagogických fakult (Centrum pomoci handicapovaným, Tyflopédický kabinet);
- **Střediska informačně-technologická**, opírající se o náročné technické vybavení speciální výpočetní technikou, zajišťující zvyšování počítačové gramotnosti studentů se zrakovým postižením (Laboratoř Carolina);
- **Střediska univerzální**, kde se daří spojovat tradiční speciálně pedagogický přístup s informatickou složkou podpory (Centrum Slunečnice, Středisko Teiresiás, Centrum TEREZA);
- **Střediska rehabilitační**, usnadňující především sociální fungování studentů se zrakovým postižením na vysoké škole, a to zvláště formami speciální rehabilitace (Institut rehabilitace ZP).

Střediska můžeme členit také podle toho, zda je skupina studentů se zrakovým postižením pro jejich činnost primární či jediná, anebo pouze jednou ze skupin podporovaných studentů. Rozdíly jsou dále v teritoriální působnosti: některá střediska podporují převážně vlastní studenty (Centrum pomoci handicapovaným, Centrum

Slunečnice, Středisko Teiresiás, Tyflopedický kabinet), jiná působí meziuniverzitně (Institut rehabilitace ZP, Laboratoř Carolina, Centrum TEREZA).

Členění podle druhu aktivit, prioritních skupin i teritoriální působnosti je ve skutečnosti narušováno mnoha výjimkami, což je v praxi možné považovat za výhodné. Střediska speciálně pedagogická navazují kontakty s pracovišti, kde existuje kvalitní informačně-technologické zázemí, a sama se postupně technicky dovybavují. Naproti tomu střediska, vnímaná po dlouhou dobu téměř jako výhradně informačně-technologická, rozšiřují rozsah svých aktivit i směrem k tradičním metodám podpory, které nejsou nutně závislé na moderních technických prostředcích. Tam, kde podporují převážně vlastní studenty, zpravidla jiné uživatele striktně neodmítají, a konečně střediska, která působí meziuniverzitně, mají pochopitelnou tendenci mezi klienty preferovat studenty vlastní školy nebo fakulty.

4.5. Rozsah aktivit

Následující tabulka přináší orientační přehled o rozsahu aktivit, které střediska studijní podpory na českých vysokých školách vykonávají ve vztahu ke studentům se zrakovým postižením. Výčet aktivit byl sestaven na podkladě:

- obsahové analýzy informací, které jsou o činnosti středisek uvedeny v 5. kapitole této práce,
- osobních rozhovorů s pracovníky středisek,
- autorových vlastních poznatků z dané oblasti.

Serióznější výzkum by vyžadoval podrobnější terénní podklady a především vyjasnění a sjednocení terminologie, která je u některých konkrétních činností nejednoznačná a někdy až zavádějící.

Tab. 2: Aktivity středisek studijní podpory

Typ aktivity	Činnost, způsob
ADAPTACE PODMÍNEK PROCESU	<ul style="list-style-type: none"> • Přijímací zkoušky • Vnější podmínky studia • Přezkoušení vybraných znalostí a dovedností
ASISTENCE, DOPROVOD	<ul style="list-style-type: none"> • Doprovod k cestě do střediska • Doprovod na příležitostné akce • Pomoc s administrativními záležitostmi • Pomoc se studijními záležitostmi
CELOŽIV. VZDĚLÁVÁNÍ	<ul style="list-style-type: none"> • Informační technologie pro zrakově postižené
DOPLŇKOVÉ AKTIVITY	<ul style="list-style-type: none"> • Kulturně-vzdělávací akce • Sportovní aktivity
ELEKTRON. KONFERENCE	<ul style="list-style-type: none"> • Pro uživatele speciální výpočetní techniky
KONZULTAČNÍ ČINNOST	<ul style="list-style-type: none"> • Osobní konzultace • Telefonické konzultace • E-mailový kontakt • Informace na webové stránce
ODBORNÁ ČINNOST A POMOC	<ul style="list-style-type: none"> • Tyflo technika, ~pedie, ~logie, ~rehabilitace • Terapeutický servis • Kontrola činnosti instruktorů prostorové orientace • Expertní posudky • Návrhy na odstraňování architektonických bariér • Návrhy řešení informačních systémů • Poradenství v otázkách přístupného webového rozhraní
PORADENSTVÍ, OSVĚTA	<ul style="list-style-type: none"> • Studium zrakově postižených • Metodika odborné práce • Legislativní pomoc • Servis akademickým pracovníkům • Osvěta nejširší veřejnosti
POSKYTOVÁNÍ ZÁZEMÍ	<ul style="list-style-type: none"> • Správa vlastního serveru • Správa pracovních stanic • Založení e-mailové schránky • Založení webové stránky • Možnost skenování textů
PRÁCE S DOBROVOLNÍKY	<ul style="list-style-type: none"> • Skenování a korekce studijních textů

Tab. 2: Aktivity středisek studijní podpory - pokračování

Typ aktivity	Činnost, způsob
PROVOZ STUDOVNY (UČEBNY)	<ul style="list-style-type: none"> • Pro potřeby zrak. post. studentů (samostatná práce, práce s dohledem instruktora, výuka) • Pro praktická cvičení studentů speciálně pedagogických oborů • Pro společenská setkávání
PŘÍSTUP K INFORMACÍM	<ul style="list-style-type: none"> • Elektronická nástěnka
REPREZENTACE STŘEDISKA	<ul style="list-style-type: none"> • Pořádání a účast na seminářích a konferencích • Pořádání mezinárodního počítačového tábora pro mládež se zrakovým postižením • Spolupráce s partnerskými středisky v zahraničí • Tvorba propagačního DVD
TVORBA METODIK	<ul style="list-style-type: none"> • V závislosti na charakteru střediska
TVORBA ZVLÁŠTNÍCH TEXTOVÝCH VÝSTUPŮ	<ul style="list-style-type: none"> • Adaptovaný čertotisk • Braillovo písmo • Soutisk
TVORBA TYFLOGRAFICKÝCH VÝSTUPŮ	<ul style="list-style-type: none"> • Pomocí tepelného fuseru (na zvláštní papír) • Pomocí termoformu (na plastické folie) • Ruční výrobou
USNADNĚNÍ PROSTOROVÉ ORIENTACE	<ul style="list-style-type: none"> • Výuka prostorové orientace • Textové popisy prostředí a tras • Reliéfní schémata prostředí • Vývoj modelů a plánek • Akustické majáčky nad vchody • Reliéfní značení v budovách • Návčik tras • Vývoj spec. pomůcek pro návčik prost. orientace
VÝZKUM, PODÍL NA VÝZKUMU	<ul style="list-style-type: none"> • Sledování vývoje speciálního hardwaru a softwaru • Vývoj speciálního softwaru • Vývoj technologií • Česká lokalizace zahraničních technologií
VZDĚLÁVÁNÍ, ŠKOLENÍ	<ul style="list-style-type: none"> • Kurzy nahrazující výuku • Kurzy doplňující výuku • Program celoživotního vzdělávání • Jazykové kurzy • Kurzy počítačové gramotnosti • Školení instruktorů prostorové orientace

Tab. 2: Aktivity středisek studijní podpory – dokončení

Typ aktivity	Činnost, způsob
ZÁPŮJČKY	<ul style="list-style-type: none"> • Speciální hardware a software • Literatura v přístupné podobě • Jiné pomůcky pro studium
ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PÉČE A SLUŽEB	<ul style="list-style-type: none"> • Individuální studijní plán • Psychologická péče • Sociálně-rehabilitační péče • Sociálně-právní péče • Služby ostatních středisek a organizací
ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PŘÍSTUPNÝCH TEXTŮ	<ul style="list-style-type: none"> • Z existujících zdrojů přístupné literatury • Z vlastních zdrojů ostatních zrakově postižených studentů • Od vydavatelství • Od autorů
ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ TEXTŮ	<ul style="list-style-type: none"> • Načítání textů • Převod a korekce studijních textů • Tvorba a udržování seznamů přístupné literatury • Budování a provozování vlastní knihovny přístupné literatury • Vydávání vlastních přístupných publikací

5. PŘEHLED STŘEDISEK STUDIJNÍ PODPORY

Aktualizace informací uvedených v následujícím přehledu proběhla k 15. září 2007.

Centrum pomoci handicapovaným

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Obecné informace

Od roku 1996 je při katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci zřízeno Centrum pomoci handicapovaným. Toto účelové zařízení je způsobilé poskytovat konkrétní služby speciálně pedagogického zaměření všem handicapovaným studentům, kteří se objevují mezi uchazeči o vysokoškolské studium v rámci celé univerzity.

V jednotlivých odděleních Centra jsou poskytovány speciální poradenské služby především pro osoby:

- s narušenou komunikační schopností,
- se zrakovým postižením,
- se sluchovým postižením,
- s poruchou hybnosti,
- se specifickými poruchami učení a chování,
- s více vadami.

Činnost centra

Handicapovaným studentům Univerzity Palackého poskytuje toto Centrum odborný, poradenský, technický a terapeutický servis, vyvíjí spolupráci se studijními odděleními jednotlivých fakult, poskytuje poradenské služby pro vyučující a spolupracuje i se středními školami, na nichž studenti se zdravotním postižením studují.

Pomoc handicapovaným studentům je poskytována v mnoha formách, přičemž nevidomých studentů se konkrétně dotýká průvodcovská služba, nácvik prostorové orientace a samostatného pohybu v rozsahu potřebném pro bezproblémovou orientaci studenta jak po univerzitě, tak také po městě, dále konzultační činnost týkající se studijních záležitostí, načítání na kazety nebo převádění studijních materiálů z běžného tisku do

Braillova písmena a další. Pro slabozraké studenty je zajišťováno skenování studijních materiálů včetně jeho následného převádění do zvětšené formy. Zrakově postiženým klientům je k dispozici také speciálně upravený počítačový software usnadňující čtení, připojení k internetu s hlasovým výstupem, odborná výkladová literatura a legislativní pomoc.

Centrum postupně vybavuje jednotlivé fakulty Univerzity Palackého v Olomouci akustickými majáčky a dveře v budovách popiskami v Braillově písmu.

Provoz Centra je organizován od září do června každého školního roku. Poradenské služby jsou poskytovány na základě osobní žádosti klienta, zpravidla po telefonické domluvě. V případě individuální potřeby může poradenská činnost probíhat i mimo prostory Centra.

Přijímací pohovory

Přijímací pohovory probíhají se zajištěním průvodcovských služeb. Jsou při nich poskytovány speciálně formálně upravené testové materiály, popřípadě doporučovány takové formy průběhu přijímacího pohovoru, aby nepoškodily osobní identitu zdravotně postižených a nebyly příčinou jejich případné diskriminace.

Kontaktní údaje

Adresa: Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc

E-mail: centrum.pomoci@email.cz

Koordinátorka činnosti Centra:

Mgr. Gabriela Smečková, Ph.D., tel.: 585 635 313

Odborná pracovnice Centra (pro studenty se zrakovým postižením):

Mgr. Veronika Růžičková, tel.: 585 635 316

Mgr. Dita Finková, Ph.D., tel.: 585 635 339

Web: <http://ksp.upol.cz/8.htm>

Institut rehabilitace zrakově postižených

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií

Základní informace

Institut zahájil svou činnost (tehdy jako Školící centrum základní rehabilitace zrakově postižených na Fakultě tělesné výchovy a sportu UK v Praze) dne 1. 10. 1994. Od 1. 5. 2001 je Institut součástí Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

Na základě pověření Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR školí instruktory prostorové orientace zrakově postižených a následně kontroluje jejich činnost. Tím je zaručována stabilně vysoká profesionální úroveň jejich práce.

Své služby nabízí institut i přímo zrakově postiženým studentům na univerzitě. Přibližně jeden měsíc před nástupem na vysokou školu se student seznámí s umístěním a vnitřním členěním školy, koleje a menzy a zároveň proběhne nácvik základních tras mezi nimi. Po této úvodní přípravě následuje dlouhodobá doprovodná péče v rozsahu asi 16 až 20 hodin měsíčně, při které se operativně řeší vznikající potřeby studentů. Především se procvičují základní trasy, student se seznámí s dalšími zařízeními školy, s dopravním systémem v návaznosti na mimopražskou dopravu, s rozmístěním kulturních zařízení a podobně, podle individuálních potřeb jednotlivce.

Další služby

Kromě výuky prostorové orientace poskytuje Institut i další služby:

- expertní posudky a poradenství
- vývoj modelů a plánek pro rozvoj správných prostorových představ
- vývoj speciálních pomůcek pro nácvik prostorové orientace
- návrhy na odstraňování architektonických bariér pro zrakově postižené
- návrhy řešení informačních systémů pro zrakově postižené
- přímé služby a poradenství zrakově postiženým

Kontaktní údaje

Adresa: J. Martího 31, 162 52 Praha 6

Telefon / fax: 220 563 111

E-mail: wienner@fhs.cuni.cz

Web: <http://www.fhs.cuni.cz/default.asp?id=136>

Laboratoř Carolina

Centrum podpory studia zrakově postižených

Univerzita Karlova v Praze, Matematicko-fyzikální fakulta

Základní východisko

Jedním z hlavních problémů, který nejvíce trápí zrakově postižené lidi, je podle pracovníků Laboratoře Carolina obtížná dostupnost informací. Nejvíce ho pociťují zejména žáci a studenti všech typů škol, pro některé se dokonce může stát zásadní překážkou při studiu. Různé důsledky tohoto handicapu však dnes může do značné míry minimalizovat výpočetní technika, speciálně upravená pro potřeby zrakově postižených. Pro člověka se zbytky zraku či pro nevidomého dnes již nemusí být existenciálním problémem nedosažitelnost informací, pokud má přístup k této speciální technice a pokud ví, jak ji obsluhovat.

Tato skutečnost se stala základním východiskem pro vznik Laboratoře Carolina, Centra podpory studia zrakově postižených při MFF UK v Praze. Podstatnou složkou činnosti Laboratoře jsou proto kurzy speciální výpočetní techniky pro nevidomé a slabozraké. Jelikož jsou lektory většinou sami studenti Matematicko-fyzikální fakulty, vychází Laboratoř vstříc různorodým požadavkům klientů. Laboratoř i kurzy slouží přednostně studentům Univerzity Karlovy v Praze, avšak přístupné jsou všem zrakově postiženým zájemcům. Podmínkou je znalost psaní na stroji a Braillova písma, jinak se zde žádná předběžná počítačová dovednost nepředpokládá.

V nabídce kurzů figurují standardní uživatelské aplikace (MS Word, MS Excel), kurzy pro práci s elektronickou poštou a internetem a pro obsluhu operačního systému MS Windows pomocí speciálního softwaru. Výuka probíhá individuální formou.

Samostatné využívání techniky

Laboratoř Carolina poskytuje svým klientům možnost samostatného využívání speciálně upravených počítačů. Průkazka uživatele Laboratoře může být vydána každému zrakově postiženému člověku, který umí samostatně zacházet s používanou technikou a u kterého se nepředpokládá zneužití práv uživatele. Platnost průkazky je jeden rok.

Uživatel má právo používat ta zařízení, se kterými umí pracovat. Smí používat pouze software a hardware nainstalovaný správou laboratoře. Jednorázovou výjimku může udělit lektor, dlouhodobou správa Laboratoře.

Existují zde však i jistá omezení. Uživatel nesmí podstatně zasahovat do konfigurace stanic, přičemž podstatným zásahem se rozumí změna ovlivňující i ostatní uživatele. Pokud tak učiní omylem, je povinen uvést stanici do původního stavu, případně informovat správu Laboratoře. Mezi takové zásahy patří například změna pozadí Windows nebo nastavení domácí stránky v internetových prohlížečích.

V této souvislosti uvedme, že změna konfigurace jednotlivých aplikací v počítači nebo počítače samotného může v mnoha případech dočasně znemožnit nebo významně znepříjemnit práci nevidomému uživateli, i když pro běžného uživatele nemusí znamenat zásadní komplikaci. Programové vybavení kompenzující uživateli zrak je standardně schopné fungovat pouze za předpokladu, že se významně nemění nastavení a vzhled používaných aplikací a prostředí operačního systému.

Docházejícím klientům nabízí Laboratoř také možnost založení schránky elektronické pošty a vlastní webové stránky.

Technické vybavení

Laboratoř Carolina je především informačně-technologickým střediskem, nepřekvapí proto, že klade důraz především na speciální kompenzační techniku sloužící nevidomým a slabozrakým uživatelům.

Na sedmi počítačových sestavách provozuje Carolina tři 20" monitory se sníženým vyzařováním, jeden CRT 17" monitor a čtyři 17" LCD displeje. Z programů pro zvětšování jsou slabozrakým uživatelům určeny ZoomText 9.1 CZ s hlasovou podporou a s možností zobrazení na dvou displejích, Magic 9.5 CZ s hlasovou podporou a Supernova 6.51, který je v jiném režimu vhodný i pro práci bez kontroly zraku.

Nevidomí uživatelé mohou používat tři braillovské řádky o čtyřiceti znacích Power Braille a dva značky Navigator. Řádky umožňují práci v prostředí Windows se screen readery Jaws - verze 6.20 CZ nebo 7 s českou nápovědou, WindowEyes 5.5 Profí. Screen readery je pochopitelně možné používat i bez braillovského řádku.

Z dalšího speciálního vybavení je v Laboratoři braillovská tiskárna Everest s prostředím WinBraille a přístroj Optacon k hmatovému čtení černotisku. K dispozici je i černotisková tiskárna a dva skenery. Skenery jsou využívány v kurzech, nevidomými uživateli k samostatnému pořizování textů a rovněž k pracovníky prováděné digitalizaci textů. Počítač se skenerem je vybaven programem pro rozlišování textů (OCR) Fine Reader 7.

Digitalizace textů

Pro zájemce o digitalizaci černotiskových, čili standardně tištěných textů, se zde nabízí možnost převodu do elektronické podoby. Vždy má přednost studijní literatura, ostatní texty se převádějí podle volných kapacit.

Digitalizované knihy jsou zrakově postiženým zájemcům k dispozici na základě písemného prohlášení o dodržování autorských práv a na žádost zasílány elektronickou poštou. Kromě tradičního skenování se Laboratoř snaží získávat texty také přímo od nakladatelů. Seznam takto získaných publikací a naskenovaných textů je k nahlédnutí na webových stránkách Laboratoře.

Kontaktní údaje

Adresa: Malostranské nám. 25, Praha 1

Telefon: 221 914 321, 221 914 320

E-mail: carolina@braille.mff.cuni.cz

Web: <http://carolina.mff.cuni.cz>

Slunečnice

Centrum pro zdravotně postižené studenty

Vysoká škola báňská - Technická univerzita v Ostravě

Základní informace

Centrum SLUNEČNICE zahájilo svou činnost na podzim roku 2006. Jeho zakladatelé se opírají o skutečnost, že skupina těžce smyslově postižených občanů vytváří - podle statistik zveřejněných vládním Výborem pro zdravotně postižené občany - trvalou složku populace o velikosti 0,5 - 4% a je celkovým stavem a způsobem organizace vzdělávání trvale diskriminována.

Nabídka služeb

Ve vztahu ke studentům se zrakovým postižením nabízí SLUNEČNICE následující služby:

- pomoc při přizpůsobení studijních materiálů,
- pomoc při prostorové orientaci na škole,
- pomoc osobních studijních asistentů,

- služby specializované studovny: zvětšování běžného textu nebo převod do digitální podoby, tisk, možnost individuální práce na PC s využitím hlasového výstupu, zaškolení v práci s technikou a programovým vybavením,
- poradenství v otázkách metodiky odborné práce se zrakově postiženými (pro akademické pracovníky, osobní studijní asistenty),
- zajištění konzultace s odborníky z organizací věnujících se handicapovaným,
- přizpůsobení formy přijímacího řízení,
- individuální přípravný kurz matematiky.

Přijímací řízení

Svým obsahem a náročností je přijímací řízení pro všechny uchazeče shodné. Z hlediska technické podpory garantuje SLUNEČNICE uchazeči se zrakovým postižením takové individuální zkušební podmínky, jež jej nebudou znevýhodňovat. Tomu mají napomoci:

- zajištění individuální učebny se speciálním vybavením,
- zvýšení časové dotace v písemné části zkoušky,
- zajištění upravených písemných materiálů ve zvětšeném černotisku,
- možnost vykonat písemnou část přijímací zkoušky na počítači s hlasovým výstupem,
- zajištění průvodcovské a předčitatelské služby,
- individuální přípravný kurz matematiky,
- další individuální požadavky po dohodě s uchazečem podle možností centra.

Konzultační hodiny

Konzultační hodiny SLUNEČNICE jsou v úterý od 14 do 15 hodin, nebo kdykoli podle předchozí domluvy. Základní informace je možné obdržet rovněž v Institutu inovace vzdělávání, místnost E418.

Kontaktní údaje

Adresa: Havlíčkovo nábřeží 38 A, 721 01 Ostrava 1

Telefon: 777 002 412, 597 322 015

E-mail: Ing. Kateřina Pešková, katerina.bauerova@vsb.cz

Web: www.slunecnice.vsb.cz

Teiresiás

Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky
Masarykova univerzita v Brně

Obecné informace

Středisko Teiresiás je od roku 2000 orgánem rektora Masarykovy univerzity v Brně. Jeho úkolem je zajišťovat, aby studijní obory akreditované na této univerzitě byly v největší možné míře přístupné také studentům nevidomým a slabozrakým, neslyšícím a nedoslýchavým, s pohybovým handicapem, případně jinak postiženým.

Lektoři střediska nabízejí znevýhodněným studentům doplňující kurzy a také kurzy nahrazující řádnou výuku. K dispozici jsou rovněž studijní možnosti v rámci programu celoživotního vzdělávání. I proto se středisko v průběhu času stalo ve své kategorii významnou vzdělávací autoritou se zajímavou škálou studijních příležitostí.

Kromě toho má středisko Teiresiás vlastní celouniverzitní studijní oddělení s právem registrace, zápisu a průběžné kontroly studia postižených studentů v Informačním systému univerzity, je poradenským a metodickým centrem pro středoškolské studenty, výzkumným pracovištěm s vývojem vlastních technologických řešení, má charakter braillového vydavatelství, celostátní vysokoškolské knihovny, tlumočnického centra a asistentského dispečinku.

Mimořádně pevné je ukotvení střediska Teiresiás v rámci struktur Masarykovy univerzity v Brně. Ta, pokud jde o společenské začleňování zdravotně znevýhodněných studentů, rozlišuje mezi jejich integrací sociální a profesní: jako veřejná vysoká škola dbá pochopitelně primárně o to druhé. Cílem tedy není dosáhnout toho, aby student v témže čase a místě jako ostatní uzavíral jednotlivé fáze studia, nýbrž toho, aby v rozumné době dosáhl schopnosti provádět tytéž činnosti jako ostatní, nebo těmito činnostem rozuměl stejně jako ostatní.

Naplnění těchto cílů v praxi dnes již není myslitelné bez odborně vedeného a technicky kvalitně vybaveného specializovaného pracoviště, které je skutečným a konkrétními nástroji disponujícím garantem takto deklarované studijní politiky.

Prostřednictvím střediska Teiresiás univerzita kupříkladu umožňuje zrakově postiženým studentům použít při písemné práci kteroukoliv standardní techniku, jakou pro samostatný zápis běžně používá slabozraký nebo nevidomý člověk, to znamená zvětšené nebo barevně adaptované písmo (tištěné, popřípadě zobrazené na obrazovce), optickou

nebo elektronickou lupou, osobní záznamník nebo počítač s hlasovým či hmatovým výstupem, Pichtův psací stroj a podobně.

Přijímací zkoušky

Zrakově postiženým uchazečům o studium nabízí Masarykova univerzita vždy v jarním období nejrůznější kurzy, které mají napomoci k úspěchu u přijímací zkoušky. V případě zájmu je rovněž k dispozici znění starších přijímacích zkoušek včetně možnosti složit si tyto zkoušky nanečisto předem přímo ve středisku Teiresiás.

Podle údajů, které uchazeč o studium poskytne, univerzita připraví znění písemných zkoušek odpovídající té formě, kterou si pro písemnou práci uchazeč zvolí a ke zkoušce jej pozve současně elektronickou i klasickou poštou. V zájmu objektivity zkoušek mu k práci univerzita nabídne svoje vlastní technické vybavení stejných parametrů, na jaké je zvyklý (hardware i software).

Zkoušku skládá ve středisku Teiresiás. K cestě do střediska může mít zajištěn doprovod, k vypracování bude mít individuálně prodloužený pracovní čas - nejvýše však dvojnásobek standardního času.

Speciální technika

Zrakově postiženým posluchačům Masarykovy univerzity je k dispozici technické vybavení všech místností, kde probíhají jednotlivé akce Střediska Teiresiás. Stolní počítače fungují (podle klasifikace kompenzačních pomůcek pro zrakově postižené) jako digitální čtecí zařízení pro nevidomé a jako digitální čtecí zařízení pro slabozraké. Všechny počítače jsou plně připojeny do univerzitní sítě, čímž je zajištěna i jejich konektivita k internetu.

Ve studovnách, kde se předpokládá samostatné využívání výpočetní techniky zrakově postiženými uživateli, musí být vždy věnována maximální pozornost konfiguraci používaných zařízení. Tento požadavek je určován hlavně mírou kompatibility jednotlivých softwarových i hardwarových komponent s nástroji kompenzujícími zrakový handicap, jejíž plné docílení nezřídka znamená použití nestandardních a mnohdy též originálních technických řešení.

Na počítačích střediska Teiresiás je proto pevný disk rozdělen na čtyři oddíly se samostatnými instalacemi operačního systému. Jednotlivé oddíly se navzájem odlišují instalovanými softwarovými balíky zvětšovacích programů a odečítačů obrazovky (screen readerů). Až na výjimky je umístění jednotlivých softwarových balíčků v oddílech jednotné pro všechny počítače. Software ve 4. oddíle nedisponuje žádným speciálním vybavením

pro zrakově postižené, což umožňuje běžnou práci osobám bez zrakového handicapu, které zajišťují zrakově postiženým doprovod nebo pedagogické vedení.

Oddělení speciální informatiky střediska si klade za cíl sledovat vývoj speciálního hardwaru a softwaru pro zrakově postižené a mít tyto technologie trvale k dispozici, tak aby pomocí nich mohla Masarykova univerzita vytvářet nezbytné pracovní prostředí pro libovolného zrakově postiženého uchazeče a studenta. Hlavní typy těchto technologií jsou většinou dostupné ve studovně střediska nebo na požádání u pracovníků oddělení speciální informatiky. V případě naléhavé studijní potřeby (při poruše vlastního vybavení, administrativních průtahů v jednání o státní příspěvek na vlastní technologii apod.) je možné kteroukoliv z těchto technologií dočasně zapůjčit jednotlivcům na základě písemné smlouvy.

Knihovna a vydavatelství

Všechna střediska, která se systematicky zabývají podporou zrakově postižených studentů při studiu na vysoké škole, se v praxi musejí vyrovnat s nelehkou otázkou přizpůsobování a zpřístupňování studijní literatury ve formách čitelných beze zraku anebo zrakem významně oslabeným. Středisko Teiresiás má charakter vydavatelství a knihovny s celostátní působností, což lze v porovnání s ostatními podpůrnými středisky - stavějícími v podstatě na budování méně či více kvalitních seznamů dostupné digitalizované literatury - označit za řešení přinejmenším velkorysé.

Knihovna a vydavatelství střediska Teiresiás nabízí zrakově postiženým čtenářům:

- kompletní katalog univerzitní knihovny pro nevidomé,
- možnost objednávání studijních materiálů,
- edici hmatových publikací,
- edici hybridních publikací,
- edici středoškolských učebnic.

Moderní technologie, která v oblasti zpřístupňování textů pro potřeby zvláště těžce zrakově postižených čtenářů hraje specifickou roli, je takzvaná hybridní publikace. Informace o ní, včetně seznamu doposud takto vydaných titulů, je součástí přílohy v závěru práce.

Tyflografické pracoviště

Obdobně jako v případě knihovny a vydavatelství jsou i tyflografické ambice střediska poměrně značné. Tradiční formát hmatného textu, čili zápis v Braillově bodovém písmu, který bývá standardně čitelný pouze těmi, kdo si tento způsob zápisu osvojili, zde dostává nový rozměr.

Nejběžnějším typem textové sazby je v Teiresiás tzv. „soutisk“ bodového písma s černotiskem, to znamená, že nad každým hmatovým znakem je vytištěn jeho viditelný ekvivalent. K tomuto typu tisku slouží jednak běžná laserová tiskárna, na níž vzniká viditelná složka tisku, jednak tiskárny bodového písma. Tištěné materiály jsou vázány do obalů chránících hmatový reliéf proti poškození.

Druhým typem tisku je výroba hmatové grafiky. Středisko Teiresiás má v tuto chvíli pro tvorbu tyflografiky k dispozici dva typy zařízení:

- Tepelný fuser zpracovávající speciální fólie s jednostranným mikrokapslovým povlakem na nízký jednoúrovňový reliéf. Na speciální folie kryté filmem reagujícím na teplo se nanáší (ručně, laserovou tiskárnou nebo kopírkou) černý obraz a ten se lokálně zahřívá na vysokou teplotu. V místech černě potištěných se film vydouvá a tvoří hmatový reliéf. Výhodou této technologie je podle pracovníků střediska její operativnost (při relativně vysokých provozních nákladech na materiál), nevýhodou je nevýraznost a malá trvanlivost reliéfní kresby.
- Termoform zajišťující speciální plastové fólie na víceúrovňový střední a vysoký reliéf metodou tváření zatepla ve vakuu. Výhodou této technologie je jednak výraznost, názornost a trvanlivost reliéfu (běžně se tato grafika užívá ve školních učebnicích), jednak nízké výrobní náklady na jednu kopii, nevýhodou je zdlouhavá příprava podkladů (ruční zpracování matrice, podle níž se plastové fólie tvarují).

Třetím typem produkce je ruční výroba trojdimenzionálních map a modelů využívaných k výukovým účelům. Požadavek kompatibility testů nutí středisko k tomu, aby pravidelně zadávalo studentům k řešení stereometrické úlohy. Protože nelze využít zakreslení prostorových útvarů v ploše pomocí konvenční perspektivy, je nutné podstatu těchto úkolů (často testujících určitý typ inteligence) řešit na názorných prostorových modelech.

Doplňkové aktivity

Za snahu o zlepšení samostatného fungování zrakově postižených studentů nejen v rámci univerzity, ale také v každodenním životě při zvládnání veškerých osobních záležitostí, lze označit kulturně vzdělávací exkurze a sportovní aktivity střediska. Ve spolupráci s kulturními institucemi jsou studentům zpřístupňovány výstavy, stálé i dočasné expozice a jiné umělecké performance, které by jinak zrakově postiženým zájemcům neměly co nabídnout. Své příznivce si v minulosti našly střediskem pořádané poznávací výlety na cyklistických tandemech, z poslední doby pak rozhodně zaujme horský výstup na bájný řecký Olymp.

Kdo byl Teiresiás

Teiresiás, bájný řecký věštec, byl slepý. Už antičtí autoři znali různé historiky o tom, jak přišel o zrak, ale protože se navzájem lišily, je zřejmé, že důvod nebyl na jeho slepotě tím nejpodstatnějším. Jádro oněch historií bylo takové, že Teiresiás viděl a znal až příliš mnoho... Ostatně Teiresiás viděl a znal víc než kdo jiný i poté, co oslepl. Byl nejváženějším z řeckých věštců a králové se ucházeli o jeho radu. Díky známému dramatu Sofokleově se tím nejslavnějším z mocných, kteří se v nouzi obrátili o radu k Teiresiovi, stal thébský král Oidipús.

Kontaktní údaje

Adresa: Šumavská 15, 602 00 Brno

Telefon: 549 491 105

Mobil: 732 873 082

Fax: 549 491 120

E-mail: teiresias@muni.cz

Web: <http://www.teiresias.muni.cz>

TEREZA

centrum pro podporu samostatného studia zrakově postižených

Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze

Základní informace

Jméno TEREZA se užívá jako označení centra pro podporu vysokoškolského studia zrakově postižených na Fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské Českého vysokého učení technického v Praze. Centrum bylo otevřeno v roce 1992 po ročních přípravných pracích. Vzniklo v rámci mezinárodního projektu TEMPUS.

TEREZA neslouží jen zrakově postiženým posluchačům ČVUT v Praze. Široká paleta specificky zaměřených aktivit a využívání prostředků výpočetní techniky jí umožňuje nabízet služby studentům všech vysokých škol v České republice a dalším převážně vzdělávacím institucím. Dochází sem i zrakově postižení lidé, kteří nějakou školu dříve absolvovali, anebo naopak ti, kteří o budoucím studiu teprve uvažují.

Centrum je zároveň konzultačním pracovištěm pro otázky studijní podpory, celoživotního vzdělávání, sebevzdělávání a přípravy ke studiu.

Cíle činnosti

Pro centrum je hlavním nástrojem podpory speciální výpočetní technika, know-how jejího efektivního využití a výuka práce s ní. Ve vztahu ke svým klientům si TEREZA klade tyto základní cíle:

1. vést je k vyšší kompetenci a samostatnosti při studiu, zvláště studiu vysokoškolském,
2. zvyšovat jejich počítačovou způsobilost,
3. poskytovat jim funkční, technicky dobře vybavené zázemí,
4. vycházet vstříc jejich individuálním studijním potřebám, a to i ne zcela standardním,
5. být jim fundovaným partnerem v úsilí o vyšší vzdělání, bez ohledu na věk.

Studovna centra

Centrum se při koncipování svých aktivit opírá o svou prostornou, speciální technikou vybavenou studovnu v centru města. Ta slouží jako prostor pro samostatnou práci s počítačem nebo jiným zařízením, pro práci s technikou pod odborným dohledem, dále jako prostor ke vzdělávání v rozsahu nabízených kurzů, konzultací a seminářů,

a konečně také jako místo pro společenská setkávání a zázemí (zejména pro klienty studující nebo bydlící v Praze a okolí).

V současnosti slouží klientům a pracovníkům centra ve studovně celkem 10 počítačových sestav vybavených v různé míře speciálním hardwarem a softwarem. Všechny počítače mají k dispozici nejméně čtyřicetiznakový braillovský řádek a LCD monitor s minimální úhlopříčkou 19". Studovna je vybavena také další speciální technikou sloužící specifickým potřebám klientů. Jsou to zejména:

- tiskárny Braillova písma INDEX 4x4 Pro a INDEX Everest,
- fuser pro výrobu reliéfních výstupů na speciálním bublinkovém papíru,
- kamerová zvětšovací lupa ANDROMEDA,
- notebooky a speciálně vybavené PDA zápisníky určené zvláště nevidomým studentům pro zápůjčky v průběhu studia, vhodné pro pořizování školních poznámek,
- další drobná technika vhodná pro studijní účely (Pichtův psací stroj, mluvicí kalkulačka, diktafony atd.).

Celoživotní vzdělávání

V centru existuje dlouhodobý studijní program zaměřený na speciální výpočetní techniku, který je nabízen formou celoživotního vzdělávání. Program má název „Informační technologie pro zrakově postižené“, přičemž forma studia je koncipována jako kombinovaná. Určen je nevidomým a slabozrakým občanům všech věkových kategorií a různých úrovní vzdělání.

Výuka v programu je výrazně individuální a uskutečňuje se prostřednictvím kurzů. Na ně navazuje samostatná práce jak na půdě centra, tak doma. V rámci programu procházejí frekventanti jak obvyklými kurzy práce s běžnou výpočetní technikou, tak kurzy zaměřenými na využití speciálních nástrojů. Absolventům programu se vydává osvědčení o absolvování. Studium je bezplatné.

V hlavním okruhu programu jsou standardně nabízeny tyto kurzy:

1. Operační systém a správa souborů
2. Textový editor, základní i pokročilé zpracování dokumentu
3. Pokročilá správa souborů
4. Poštovní klient, obecné zásady elektronické komunikace
5. Webové stránky, základy práce s internetem
6. Tabulkový procesor, základní i pokročilé zpracování dat
7. Práce se screen readerem, hlasový i hmatový výstup

8. Zvětšovací software a jeho užití
9. Skener, obsluha a digitalizace textu
10. Obsluha tiskárny bodového písma a příprava dokumentu
11. Základní údržba počítače a dalších zařízení

V okruhu aplikovaného softwaru se frekventanti učí pracovat s praktickými nástroji jako jsou slovníky nebo jízdní řády a také s nástroji podle individuálních potřeb.

Výuka angličtiny a hodiny doplňující výuky

Jelikož jednou z velkých bariér studenta se zrakovým postižením při studiu na vysoké škole je jeho účast v kurzech cizího jazyka, nabízí centrum TEREZA docházkové doškolovací kurzy angličtiny přímo ve své studovně. Při těchto kurzech se uplatňuje nejen speciální výpočetní technika umožňující studentu plně participovat na výuce, ale i téměř individuální přístup ze strany lektora. Takto má student šanci připravit se na nároky povinné univerzitní zkoušky v rozsahu a kvalitě, která je vyžadována.

V hodinách doplňující výuky má student možnost, obvykle individuální formou, doplnit si vědomosti z předmětů, které jsou pro jeho studium zásadní. TEREZA nabízí kromě angličtiny také lekce matematiky, chemie a fyziky.

Zpřístupňování literatury

TEREZA digitalizuje pomocí skeneru standardně tištěné studijní materiály, a to včetně následné korektury textu podle originální předlohy. Služba je poskytována za následujících podmínek:

- žadatel o převedení textu musí být klientem centra,
- klient musí mít k dispozici originální předlohu, podle které se text naskenuje a opraví,
- kvalita sazby originální předlohy musí být centrem posouzena jako vhodná pro další zpracování,
- před započítáním převodu textu do digitální formy musí být ověřeno, že dosud neexistuje jiná digitalizovaná verze požadovaného dokumentu.

Digitalizovanou literaturu mohou oprávnění zájemci získat buď prostřednictvím elektronického katalogu, který vyhledává tituly i v jiných knihovnách, a nebo je získat přímo z centra v elektronické či hmatové podobě.

Především pro studenty středních a vyšších typů škol připravila TEREZA elektronickou (hybridní) publikaci autorů PhDr. Ilony Gillernové, CSc. a doc. PhDr. Jiřího Buriánka, CSc. *Základy společenských věd, ZÁKLADY PSYCHOLOGIE a SOCIOLOGIE*, vydanou originálem v nakladatelství Fortuna v roce 2003. Na realizaci a vydání touto technologicky náročnou formou spolupracovala TEREZA s Vydavatelstvím ČVUT v Praze, Centrem podpory výuky, a TEIRESIÁS, střediskem pro pomoc studentům se specifickými nároky na Masarykově univerzitě v Brně. (Informace o technologii hybridních publikací jsou součástí přílohy v závěru práce.)

Elektronická konference

V roce 1998 byla na serveru centra založena e-mailová konference s názvem FANDA, určená uživatelům speciální výpočetní techniky. Tato konference je dnes ve svém oboru respektovaným diskuzním fórem, čítajícím několik stovek uživatelů.

Od samotného jejího vzniku je diskuze v konferenci moderována moderátorem a regulována závaznými pravidly komunikace, což nepochybně přispívá k její dobré kvalitě. Vedle toho jsou všechny příspěvky členů konference veřejně dostupné na webových stránkách centra, takže je mohou číst i neregistrovaní zájemci. Forma „klasické“ elektronické konference (mailing list) je centrem podporována proto, že podle podpůrných pracovníků zůstává tento způsob komunikování pro uživatele výpočetní techniky se zrakovým postižením jedním z nejpohodlnějších a nejprehlednějších.

Osvěta, propagace a spolupráce

Zajímavostí webových stránek centra je samostatná sekce Osvěta, určená nejširší veřejnosti. Sekce reflektuje skutečnost, že veřejnost v zásadě nemá bližší informace o tomto typu studijní podpory a nebývá obeznámena ani s tím, jaké technické možnosti současnost lidem se zrakovým postižením poskytuje. Sekce v jednotlivých částech osvětluje problematiku studia zrakově postižených studentů, práci s využitím speciální techniky a metody zpřístupňování odborné literatury. V seznamu tzv. užitečných odkazů je na stránkách centra k dispozici z hlediska českého internetu poměrně ojedinělý přehled zahraničních výrobců pomůcek pro zrakově postižené uživatele.

K výrazným počínům centra patří vytvoření multimedialního DVD s názvem „TEREZA je přístupná - Výpočetní technika ve službách studentů se zrakovým postižením“, opatřeného půlhodinovým dokumentárním filmem. Film se zabývá nástroji a technologiemi sloužícími nevidomým a slabozrakým studentům na všech úrovních

vzdělávání. Kromě úvodu, věnovaného centru TEREZA, se divák v sedmi tématických kapitolách postupně seznámí s některými tradičně používanými pomůckami, nahlédne do procesu digitalizace textu, pozná hlavní nástroje pro práci s počítačem bez kontroly zraku a jejich využití - například při práci na internetu. Uvidí také některá další specificky určená zařízení, technologie a jejich použití. Součástí DVD je výklad důležitých pojmů s ilustračními fotografiemi, možnost zobrazení anglického komentáře nebo originální simulátor Braillova bodového písma.

TEREZA v roce 2007 navázala dlouhodobou spolupráci s internetovým portálem Seznam.cz. Díky ní jsou na službách portálu zakomponovávány změny webového rozhraní, které se tak postupně stává „přátelštější“ k nevidomým a slabozrakým uživatelům.

Kontaktní údaje

Adresa: Trojanova 13, 120 00 Praha 2

Telefon: 224 358 543

E-mail: info@tereza.fjfi.cvut.cz

Web: <http://www.tereza.fjfi.cvut.cz>

Tyflopedický kabinet

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Obecné informace

Tyflopedický kabinet vznikl při katedře Speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové v únoru 2003 jako středisko pro podporu zrakově a kombinovaně handicapovaných studentů vysokých a středních škol východočeského regionu. Tyflopedický kabinet je také provozován jako specializovaná studovna a učebna pro praktická cvičení z tyflopédie studentů speciálně pedagogických oborů Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Středisko rovněž poskytuje odbornou a poradenskou činnost nejširší veřejnosti v oblasti tyflorehabilitace, tyflopédie, tyflogie a tyflorehabilitace. Studentům příslušného zaměření se zde nabízí možnost vykonání souvislé praxe jako pomocné vědecké síle kabinetu.

Motto činnosti

Tyflopedický kabinet UHK si zvolil jako motto své činnosti následující čtyři principy:

1. respektování principu aktivity, kreativity a sebeurčení studentů se zrakovým postižením,
2. kooperace odborníků a zrakově postižených, kteří jsou definováni jako odborníci ve vlastních záležitostech,
3. nabídka různých forem pomoci, které jsou volitelné,
4. prohloubení propojení teorie s praxí.

Hlavní úkoly

Mezi své hlavní úkoly Tyflopedický kabinet řadí:

- modernizaci výuky studijních programů speciální pedagogiky zavedením nových metod výuky Braillova písma a tyfloedukační techniky,
- tyflopedickou, technickou a metodickou podporu studentům se zrakovým či kombinovaným postižením studujícím na Univerzitě Hradec Králové, studentům jiných středních a vysokých škol v regionu východních Čech a zájemcům o integrované studium na dalších středních a vysokých školách,
- odbornou poradenskou činnost v oblasti tyflotechniky, tyflotechnologií, tyflopedického inženýringu a dalších oblastí tyflogologie, tyflopedie a tyflorehabilitace zaměřené na zájemce z řad zrakově handicapované i intaktní, odborné i laické veřejnosti,
- prohloubení propojení teoretické výuky s praxí formou častějších kontaktů studentů se zrakově postiženými již během studia,
- zpřístupnění tyflotechnických pomůcek posluchačům v programech celoživotního vzdělávání, postgraduálního rozšiřujícího studia speciální pedagogiky a odborníkům z adekvátních speciálně pedagogických zařízení,
- prohloubení mezioborové spolupráce v rámci Univerzity Hradec Králové, případně s dalšími pedagogickými pracovišti UHK a jiných univerzit.

Služby kabinetu

Jedním z důsledků zrakového handicapu je informační deficit, v důsledku něhož postižený student není schopen bez pomoci vidícího získat důležité informace, umístěné v tištěné podobě například na nástěnce. Proto kabinet připravil elektronickou verzi nástěnky Katedry speciální pedagogiky. V případě zájmu posílá zrakově postiženým studentům tyto informace také prostřednictvím e-mailu. Dále kabinet poskytuje a organizuje:

- poradenství v otázkách studia a metodiky odborné práce nevidomých a částečně vidících,
- poradenství pro akademické pracovníky,
- podporu a technickou modifikaci formy přijímacích zkoušek,
- podporu při úpravě vnějších podmínek studia,
- zprostředkování psychologické, sociálně-rehabilitační a sociálně-právní péče,
- zprostředkování modifikace studia (individuálního studijního plánu),
- spolupráci s organizacemi pro zrakově (i jinak) postižené,
- asistenční služby,
- využívání zařízení kabinetu ke studijním účelům jako specializované studovny pro studenty se zrakovým postižením a učebny pro praktická cvičení z tyflopédie,
- pomoc při zprostředkování studijní literatury,
- pomoc při prostorové orientaci, nácviku tras a využívání hmatového značení v budovách,
- zpřístupnění tyfлотechnických pomůcek zrakově a kombinovaně postiženým k překonávání informačního deficitu,
- zaškolení v práci se speciálními pomůckami,
- digitalizaci nebo zvětšování studijního materiálu, tisk dokumentů a výrobu tyflografiky,
- zpřístupnění tyfлотechnických pomůcek studentům oborů speciální pedagogiky včetně metodického vedení.

Tyflopédický kabinet připravil informační materiál, který zrakově postiženým studentům usnadní samostatnou orientaci a pohyb ve 3. budově Pedagogické fakulty UHK. Jeho součástí je seznámení s půdorysem budovy, systémem značení a lokalizací místností. Pro podrobnější informace jsou dále k dispozici:

- hmatové tyflografické schéma půdorysu budovy znázorňující systém jejího značení,

- popisy jednotlivých podlaží s lokalizací místností (v Braillově bodovém písmu nebo audionahrávce),
- hmatové tyflografické plány jednotlivých podlaží,
- itineráře obsahující popis orientačních tras k jednotlivým místnostem v budově.

Digitalizovaná studijní literatura

Jedním z úkolů Tyflopédického kabinetu je i zprostředkování studijní literatury studentům se specifickými potřebami. Z tohoto důvodu byla zahájena spolupráce s univerzitním vydavatelstvím Gaudeamus, které pro vznikající knihovnu digitalizovaných studijních textů poskytuje jím vydávaná skripta v digitální podobě. Kromě toho se pracovníci kabinetu snaží literaturu získat přímo od jejich autorů.

Dalším zdrojem digitalizované studijní literatury jsou sami studenti, kteří kabinetu poskytují jimi pořízené naskenované materiály k dalšímu použití pro ostatní studenty se specifickými potřebami. Vlastní naskenování a následnou korekci zajišťují pracovníci kabinetu ve spolupráci s dobrovolnými spolupracovníky.

Knihovna digitalizovaných textů je určena zejména zrakově či kombinovaně postiženým studentům vysokých a středních škol, ale i dalším osobám se zrakovým či kombinovaným postižením, které jsou držiteli průkazu ZTP či ZTP/P. Zájemci musejí mít podepsané tzv. Prohlášení (upravující právní náležitosti v souladu s autorským zákonem), které si mohou stáhnout na webových stránkách kabinetu. Poté je možné si knihy vyzvednout buď osobně, nebo si je nechat zaslat prostřednictvím elektronické pošty.

Kontaktní údaje

Adresa: Hradecká 1227/4, Hradec Králové

Telefon: 493 331 391, Mgr. Kamila Růžičková (vedoucí)

E-mail: tpk@uhk.cz.

Web: <http://pdf.uhk.cz/ksp/tpk>

6. PŘÍBUZNOST STUDIJNÍ PODPORY SE SOCIÁLNÍMI SLUŽBAMI

Organizační i administrativní zakotvení studijní podpory pro znevýhodněné studenty na českých vysokých školách je doposud dosti unikátní. Je-li pro účely podpory zřízeno středisko, bývá součástí školy, takže jeho postavení se od jiných organizačních složek celé akademické instituce v podstatě nijak neliší. Na druhé straně se zde ovšem pracuje se studenty, jejichž studijní potřeby se liší od potřeb studentů ostatních - a to i velmi výrazně.

Vzhledem k tomu, že pracovníci studijní podpory zacházejí se zákonnými právy studentů, která souvisejí s jejich znevýhodněním, očekává se od nich výrazný smysl pro etiku, empatie a akceptace jinakosti. V těchto i dalších aspektech se služby studijní podpory podobají službám sociálním.

Tato příbuznost zřetelně vyniká při srovnání současné podoby a praxe středisek studijní podpory s nároky, jaké kladou Standardy kvality sociálních služeb (MPSV ČR, 2005) na sociální zařízení. Tento dokument je považován v českém prostředí za svého druhu první a zároveň nejdůležitější nástroj k zajištění kvality v sociálních službách, kde v posledních letech dochází k výrazným změnám, dotýkajícím se zejména přístupu k uživatelům služeb a používání metod sociální práce.

Standardy deklarují, že by měly být použitelné pro všechny druhy sociálních služeb a neměly by administrativně omezovat vznik služeb nových, ani bránit vzniku zařízení pružně reagujících na aktuální potřeby uživatelů. Těmito východisky dokument dobře zapadá do kontextu studijní podpory určené znevýhodněným studentům na vysokých školách. Aktivity existujících středisek jsou skutečně v mnohém nové, originální, vyvíjející se a reagující na aktuální potřeby studentů.

Zájem zadavatele služeb studijní podpory, v našem případě konkrétní vysoké školy, směřuje logicky a zcela správně k ověřování efektivity vynakládaných prostředků na činnost střediska. Protože interní kontrolní mechanismy školy zpravidla nevyhovují potřebě posouzení kvality takto speciálně určeného zařízení, nabízí se opět srovnání se zařízeními sociálních služeb a Standardy kvality co by orientační nástroj verifikace: orientační proto, že nelze ztrácet ze zřetele to, čím se středisko studijní podpory od zařízení sociálních služeb odlišuje.

Ať už jsou k posouzení úrovně kvality studijní podpory použity Standardy kvality sociálních služeb anebo časem třeba úplně jiný, vhodnější nástroj, měl by být způsob posuzování na všech vysokých školách a univerzitách v České republice pokud možno jednotný. Znevýhodnění studenti by měli mít právo rozhodovat se pro studium na konkrétní škole mimo jiné také podle srovnání úrovně kvality jednotlivých podpůrných infrastruktur. Ověřitelná kvalita střediska činí jeho provoz důvěryhodnějším, zlepšuje image celé školy a usnadňuje komunikaci se stávajícími i potenciálními sponzory.

6.1. Standardy kvality a služby studijní podpory

V následujícím textu je podán komentář k většině kritérií Standardů kvality sociálních služeb. Zmíněny jsou hlavní podobnosti a odlišnosti z pohledu studijní podpory a její současné praxe na českých vysokých školách, přičemž v centru pozornosti jsou především střediska studijní podpory, jejichž ideová podobnost se zařízením sociálních služeb se přímo nabízí. I když střediska nepodporují výhradně studenty se zrakovým postižením, autor si vzhledem k zaměření celé práce a s ohledem na vlastní profesní zkušenosti všimá především této skupiny studentů (respektive uživatelů služeb).

Podkladem pro komentář je elektronický dokument uveřejněný na webových stránkách MPSV ČR dne 3. 6. 2007, jehož poslední aktualizace proběhla autorem (Odborem 22) ke dni 16. 5. 2007. Pořadová čísla následujících podkapitol a jejich názvy odpovídají číslování a pojmenování standardů v originálním elektronickém dokumentu.

Citována v plném znění a zvýrazněna kurzívou jsou pouze kritéria, jimž předchází vlastní komentář. Nezmiňovaná kritéria všech patnácti standardů jsou bez upřesňujícího komentáře považována za přiměřeně aplikovatelná i v kontextu studijní podpory na vysokých školách. Výjimku tvoří kritérium 6b, týkající se anonymní evidence osob, které je ve zmiňovaném kontextu neopodstatněné.

6.1.1. Cíle a způsoby poskytování sociálních služeb

Cíle a způsoby poskytování služeb studijní podpory se v duchu tradičně pojatých sociálně integračních snah odvíjejí od požadavku, aby znevýhodněný student byl po vstupu na akademickou půdu nedílnou součástí místního společenství. Nevidomý či slabozraký

student by například kromě docházení do výuky a skládání zkoušek měl mít školou průběžně vytvářené a zdokonalované podmínky pro nekomplikované studium, které zahrnuje také ubytování na koleji, stravování v menze nebo účast na školou pořádaných kulturně společenských akcích. Škola by se neměla vzdávat ani snahy napomáhat budování smysluplných studentových vztahů se spolužáky a s dalšími na škole působícími osobami.

Nezbytným předpokladem úspěšné integrace ovšem je, aby škola jednoznačně definovala a zveřejnila cílové skupiny studentů, které vedle morálního motivování hodlá podporovat také účinnými a odborně prováděnými speciálně pedagogickými a informačně-technologickými metodami. Garantem kvality služeb, a ve většině také jejich poskytovatelem, bývá středisko studijní podpory, pokud je v rámci vysoké školy nebo fakulty zřízeno:

a) Poskytovatel má písemně definováno a zveřejněno poslání, cíle a zásady poskytované sociální služby a okruh osob, kterým je určena, a to v souladu se zákonem stanovenými základními zásadami poskytování sociálních služeb, druhem sociální služby a individuálně určenými potřebami osob, kterým je sociální služba poskytována.

Služby střediska musejí být dostatečně variabilní. Nevidomý student například nemůže být nucen k čerpání prodlouženého časového limitu pro složení písemné zkoušky, jestliže je přesvědčen, že ho nepotřebuje:

b) Poskytovatel vytváří podmínky, aby osoby, kterým poskytuje sociální službu, mohly uplatňovat vlastní vůli při řešení své nepříznivé sociální situace.

Pracovní postupy, které středisko studijní podpory uplatňuje, obsahují popis a řešení typických požadavků studenta. U studenta nevidomého jsou to namátkou převedení studijních materiálů do alternativní podoby, písemné skládání zkoušek, zápůjčky speciálních kompenzačních pomůcek nebo zprostředkování doprovodu na kulturní akce.

Postupy mohou obsahovat také popis požadavků netypických až nereálných, například právní či psychologickou pomoc, zproštění některé ze studentových povinností nebo úpravu prostředí ve prospěch jeho lepší orientace:

c) Poskytovatel má písemně zpracovány pracovní postupy zaručující řádný průběh poskytování sociální služby a podle nich postupuje.

V poměrně úzkém sociálním prostředí, jakým je skupina spolužáků jednoho ročníku, hrozí určité nebezpečí, že služby studijní podpory budou někým vnímány jako protežování či neodůvodněné zvýhodňování jednotlivců. Podpurní pracovníci musejí obdobné tenze předvídat a konkrétními opatřeními - například nabídkou participace neznevýhodněným studentům na aktivitách střediska - jim předcházet:

d) Poskytovatel vytváří a uplatňuje vnitřní pravidla pro ochranu osob před předsudky a negativním hodnocením, ke kterému by mohlo dojít v důsledku poskytování sociální služby.

6.1.2. Ochrana práv osob

Pracovníci střediska studijní podpory by při své všeobecně pozitivně vnímané snaze podporovat znevýhodněné studenty rozhodně neměli zapomínat na skutečnost, že i dobrá vůle a nejlepší úmysly mohou hraničit s porušováním základních lidských práv a svobod nebo tyto hranice dokonce překračovat.

Za příklad může sloužit případ nevidomého studenta, který byl dlouhodobě střediskem podporován ve snaze úspěšně absolvovat zkoušku z cizího jazyka: docházel do hodin doplňkové výuky, byly mu zajišťovány pravidelné individuální konzultace a v závěru školního semestru se zúčastnil víkendového jazykového soustředění. Středisko pro zdárný průběh zkoušky připravilo materiály v patřičné podobě a příslušného examinátora krátce instruovalo o specifikách jejího průběhu. Před prvním řádným termínem inkriminované zkoušky se však student, v rozporu se všeobecným očekáváním, rozhodl pro náhradní termín. Jeho rozhodnutí se střetlo s očividnou a někdy také nevhodně projevovanou nelibostí některých členů podpůrného týmu, ačkoliv studenti neznevýhodnění náhradní termíny zkoušek volí zcela běžně, aniž by za to byli vystavováni sebemenším sankcím.

a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro předcházení situacím, v nichž by v souvislosti s poskytováním sociální služby mohlo dojít k porušení základních lidských práv a svobod osob, a pro postup, pokud k porušení těchto práv osob dojde; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

Někdy se mezi pracovníky a studenty nelze vyhnout střetu zájmů. Disponuje-li například středisko dobrovolníky zajišťujícími doprovod na školou pořádané akce, existuje jistě mnoho dobrých důvodů, proč by pro daný účel měli být využíváni právě oni. Nicméně ani tehdy by neměl být zrakově či tělesně postižený student zrazován od úmyslu zúčastnit se akce se svým vlastním asistentem, tedy s někým, s kým se na doprovázení dohodl, na koho je zvyklý a komu důvěřuje. Ovlivňování studenta ohledně způsobu a množství čerpaných služeb je vždy výhodné vést výhradně v rovině diskuze a v případě střetu zájmů hledat vzájemnou dohodu:

b) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla, ve kterých vymezuje situace, kdy by mohlo dojít ke střetu jeho zájmů se zájmy osob, kterým poskytuje sociální službu, včetně pravidel pro řešení těchto situací; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

Aktivita střediska a jeho image občas budí pozornost části veřejnosti, která o školu v jejím celku jinak zájem neprojevuje. Existují donátoři ochotní přispět středisku darem, pokud jsou si jisti, že tím podpoří přímo znevýhodněné studenty. I proto je výhodnější, jestliže dar přebírá středisko prostřednictvím svého zástupce, nikoliv zástupce školy - přestože je středisko její nedílnou součástí:

c) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro přijímání darů; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

6.1.3. Jednání se zájemcem o sociální službu

Hlavním osobním cílem každého studenta je a musí být vystudovat svůj obor, a to se všemi náležitostmi, které škola vyžaduje. Pracovníci studijní podpory pomáhají formulovat znevýhodněnému studentovi jeho studijní požadavky, realizovat jeho oprávněná a reálná očekávání a stanovovat spolu s ním přiměřené dílčí cíle, které nejlépe povedou ke splnění cíle hlavního. Konečná podoba projednávání by měla kromě konkrétní povahy studentova znevýhodnění respektovat také jeho osobnostní naturel, aniž by byly dotčeny požadavky školy a z nich vyplývající studentovy povinnosti:

b) Poskytovatel projednává se zájemcem o sociální službu jeho požadavky, očekávání a osobní cíle, které by vzhledem k jeho možnostem a schopnostem bylo možné realizovat prostřednictvím sociální služby.

Poskytuje-li středisko studijní podpory služby výhradně studentům vlastní vysoké školy, je řádné studium dostatečným důvodem ke studentově podpoře, zatímco neúspěch u přijímacích zkoušek důvodem k jejímu odmítnutí. Avšak praxe ukazuje, že střediska svou činností a rozsahem aktivit zpravidla přesahují rámec vymezený délkou studia na vysoké škole: na jedné straně pracují se středoškoláky, čímž částečně přebírají odpovědnost za kvalitu jejich přípravy na budoucí akademické studium, na straně druhé bývají do určité míry otevřena také studentům bývalým. Lze tedy hovořit o různorodé klientele, jejíž nerovnoměrné rozvrstvení může v krajním případě ohrozit hlavní cíl střediska - podporovat studenty, kteří aktuálně na vysoké škole studují. Proto jsou nezbytná

vnitřní pravidla střediska pro postup při odmítnutí zájemců o podporu z řad těch, kteří nejsou studenty vysoké školy:

c) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro postup při odmítnutí zájemce o sociální službu z důvodů stanovených zákonem; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

6.1.4. Smlouva o poskytování sociální služby

Pro fungování střediska studijní podpory je sepsání smlouvy (nebo jiná formální procedura, vedoucí k zařazení studenta do vnitřní evidence) zásadní, přestože by se mohlo zdát, že již přijetím studenta s jakýmkoliv typem znevýhodnění na školu vzniká automaticky také vztah mezi ním a studijně podpurnými školními orgány. Avšak není tomu tak. Někteří studenti neprojevují o jakékoliv nadstavbové služby školy zájem, i když by mohli - a pro některé by to v jejich vlastním zájmu bylo žádoucí. Studijní podpora ze strany školy má charakter nabídky, není povinná. Přijímá-li konkrétní znevýhodněný student takovou nabídku, stvrzuje ji uvedením svých osobních údajů v evidenci střediska a stává se fakticky jeho klientem. Pokud zájem o služby nemá, nemůže se v budoucnu odvolávat na špatnou práci střediska, jestliže se jeho studijní výsledky ukáží jako neuspokojivé:

a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro uzavírání smlouvy o poskytování sociální služby s ohledem na druh poskytované sociální služby a okruh osob, kterým je určena; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

Přestože hlavní cíl znevýhodněných studentů je pro všechny stejný a neliší se od cíle studentů neznevýhodněných, rozsah a průběh poskytovaných služeb musí být plánován individuálně a respektovat osobní možnosti, schopnosti a přání studenta. Někteří slabozrací jedinci mohou například preferovat čtení studijních materiálů ve zvětšené podobě a odmítat optické pomůcky, protože jim nepomáhají, nepřiměřeně namáhají jejich zrak a podobně. Obdobně nevidomí jedinci, kteří trpí dlouhodobě zvýšeným nitroočním tlakem, mohou odmítat některé fyzické aktivity, ačkoliv se s ohledem na jejich celkový zdravotní stav a úroveň mobility mohou jevit jako naprosto neškodné a bezpečné:

c) Poskytovatel sjednává s osobou rozsah a průběh poskytování sociální služby s ohledem na osobní cíl závislý na možnostech, schopnostech a přání osoby.

6.1.5. Individuální plánování průběhu sociální služby

Za ideálních podmínek je nejlepším ukazatelem pro posouzení úspěšného dosahování stanovených cílů studenta jeho školní prospěch. Nicméně ani prospěch by neměl být přeceňován, neboť úspěšnost u zkoušky ještě nemusí vypovídat o kvalitě získaných vědomostí a dovedností.

Naopak student neprospívající v sobě může skrývat potenciál, k jehož odkrytí mnohdy postačí empatie podpůrných pracovníků a vhodně zvolené studijní prostředky. Vedle principu individuálního plánování proto nesmí odpovědným pracovníkům chybět ani odvaha přehodnocovat proces poskytování služeb, ukazuje-li se aktuální stav studentova prospěchu jako neuspokojivý:

a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla podle druhu a poslání sociální služby, kterými se řídí plánování a způsob přehodnocování procesu poskytování služby; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

Pro studenta s určitou mírou handicapu jsou při studiu nanejvýš podstatné jeho schopnosti a dovednosti, na jejichž podkladě například získává informace a pracuje s nimi konkrétním způsobem. Vedle toho je žádoucí, aby již při plánování služeb studijní podpory byl student motivován k získávání dalších dovedností, které obohatí rejstřík jeho studijních kompetencí a možností při dosahování dílčích studijních cílů:

b) Poskytovatel plánuje společně s osobou průběh poskytování sociální služby s ohledem na osobní cíle a možnosti osoby.

Pracovníci studijní podpory si mohou udržet přehled o kvalitě studentova studijního postupu jedině pravidelným sledováním a hodnocením jeho dílčích studijních cílů. Osobní názor studenta zde hraje svou roli, neboť právem a povinností každého studujícího je prospívat - a proto například nelze automaticky očekávat, že bude podporovaný student premiantem ročníku - natož cosi takového imperativně vyžadovat:

c) Poskytovatel společně s osobou průběžně hodnotí, zda jsou naplňovány její osobní cíle.

6.1.6. Dokumentace o poskytování sociální služby

Středisko studijní podpory v oblasti dokumentace údajů o znevýhodněných studentech nenahrazuje studijní oddělení, ani jiné administrativní orgány školy. Může však

převzít určitou část odpovědnosti za řádnou registraci studentů, kteří se v administrativně-správních úkonech neobejdou bez asistence.

Pro zajištění odborných a kvalitních služeb střediska, určených studentům nevidomým a slabozrakým, je zpravidla nezbytné shromáždit některé další údaje, které nebývají studijním oddělením vyžadovány. K takovým mohou náležet například druh studentova zrakového postižení, informace o míře jeho samostatnosti, typu používaných kompenzačních pomůcek atd.:

a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro zpracování, vedení a evidenci dokumentace o osobách, kterým je sociální služba poskytována, včetně pravidel pro nahlížení do dokumentace; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

6.1.7. Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby

Od samého počátku studia by pracovníci studijní podpory měli vést znevýhodněné studenty k tomu, aby správně rozlišovali služby studijní podpory od běžných práv a povinností vůči škole, v nichž se nijak neliší od studentů nepodporovaných. Na druhé straně by ovšem pracovníci neměli ignorovat podněty ze strany studentů, které se dotýkají samotné podstaty studijního procesu, přestože přímo nesouvisejí s činností střediska studijní podpory a jeho kompetencemi. Pověřený pracovník by měl spolu se studentem adekvátně hájit jeho práva v případě, že je spolu s ním považuje za oprávněná. Proto jsou také všechna kritéria tohoto standardu v kontextu studijní podpory na vysokých školách přiměřeně uplatnitelná.

6.1.8. Návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje

Spolupráce středisek studijní podpory s dalšími institucemi, zaměřujícími se na obdobné cílové skupiny uživatelů, se ukazuje jako nenahraditelná. Student se specifickými studijními nároky musí nezdědka řešit také specifické osobní problémy. Zcela rezignovat na tuto realitu by znamenalo ještě více ho při studiu handicapovat. Avšak nelze středisko studijní podpory chápat jako sociální zařízení v pravém slova smyslu, proto pomoc musí být v takových případech vždy pouze přiměřená a ve svém důsledku směřovat k hlavnímu studentovu cíli - vystudovat:

a) Poskytovatel nenahrazuje běžně dostupné veřejné služby a vytváří příležitosti, aby osoba mohla takové služby využívat.

Někdy se lze setkat se situacemi, kdy student se zrakovým postižením upřednostňuje poskytování služeb třetí stranou, ačkoliv obdobnou službu nabízí i středisko. Může se to týkat například převádění standardně tištěných materiálů do digitální podoby apod. Poskytovateli bývají ve většině případů rodinní příslušníci, přátelé nebo jiné instituce. Není-li to v rozporu s potřebnou kvalitou služby nebo dosahováním cílů studenta, měli by pracovníci studijní podpory aktivně napomáhat kooperaci všech stran, a to morálně, radou nebo i krátkým proškolením. Šetří tím prostředky i čas střediska a podporují studentovy přirozené vztahy:

b) Poskytovatel spolupracuje s právníckými a fyzickými osobami, které osoba označí, v zájmu dosahování jejich osobních cílů.

I když je samozřejmé, že většina nevidomých a slabozrakých studentů využívá mimo školu další služby vedoucí k jejich větší samostatnosti, mobilitě či celkové životní spokojenosti, je nanejvýš žádoucí, aby také středisko studijní podpory udržovalo a rozvíjelo své vlastní kontakty, a to zejména s institucemi, jejichž služby jsou s jeho aktivitami komplementární:

c) Poskytovatel zprostředkovává osobě služby jiných fyzických a právníckých osob podle jejich individuálně určených potřeb.

Středisko studijní podpory vytváří příležitosti pro navazování smysluplných vztahů znevýhodněných studentů s jejich spolužáky a dalšími osobami v rámci školy, s nimiž jsou v častém kontaktu. Příležitostmi bývají sportovní nebo kulturní akce, při kterých se spolužáci uplatňují například jako piloti cyklotandemů, osobní asistenti nebo průvodci na výstavách. Obě strany tak mohou získat nevšední zkušenost a cennou zpětnou vazbu:

d) Poskytovatel podporuje osoby v kontaktech a vztazích s přirozeným sociálním prostředím.

Poznámka k 8. standardu: i když rozhodně není běžné, aby se vysoká škola dále „starala“ o studenty, kteří předčasně ukončí studium, lze si představit, že středisko studijní podpory bude u znevýhodněných studentů v určité míře připraveno i na tento případ. Je třeba si uvědomit, že i přes nesplnění studentova hlavního cíle bylo do jeho vzdělávání investováno nemalé úsilí a prostředky. Pracovníci studijní podpory by měli být schopni spolu s neúspěšným studentem minimálně uvažovat nad tím, jaké jsou šance jeho dalšího vzdělávání a zprostředkovat mu v případě potřeby prvotní kontakty.

6.1.9. Personální a organizační zajištění sociální služby

Středisko studijní podpory zajišťuje poměrně značné množství specifických služeb. Portfolio služeb roste spolu s tím, pro kolik cílových skupin studentů jsou služby střediska určeny:

a) Poskytovatel má písemně stanovenou strukturu a počet pracovních míst, pracovní profily, kvalifikační požadavky a osobnostní předpoklady zaměstnanců; organizační struktura a počty zaměstnanců jsou přiměřené druhu poskytované sociální služby, její kapacitě a počtu a potřebám osob, kterým je poskytována.

Více než jednorázová služba nebo jeden druh technického zařízení často studentům se zrakovým postižením usnadňují studium celé technologie, tj. výstupy zajišťované několika na sebe navázanými technickými prostředky. Podpůrný pracovník s aprobační speciální pedagog, pohybující se především ve sféře přímých klientských služeb, nemůže přirozeně veškeré technické prostředky obsloužit; informatik pro změnu většinou nenavrhne technologie tak, aby byly co možná nejuplatnitelnější pro zamýšlený účel. Avšak i přesto je žádoucí, aby speciální pedagog střediska byl dobře obeznámen s jeho technickým zázemím a uměl s ním do definované míry zacházet, a naopak aby informatik přiměřeně rozuměl specifikům cílové skupiny uživatelů.

V praxi bývají „mezioborové průniky“ pro pracovníky studijní podpory nesnadné, ale lze jim čelit kvalitním výcvikem a zaměřením jednotlivých pracovníků na konkrétní aktivity. A právě jednotlivé aktivity, spíše než obecně deklarované požadavky na odbornost vyžadovanou pro pracovní pozice, by měly stát v popředí podrobně rozpracované organizační struktury střediska:

b) Poskytovatel má písemně zpracovanou vnitřní organizační strukturu, ve které jsou stanovena oprávnění a povinnosti jednotlivých zaměstnanců.

Středisko studijní podpory bývá vnímáno zároveň co by garant kvality odborně poskytovaných služeb znevýhodněným studentům a proto musí dbát na to, aby také veškerí jeho případní spolupracovníci byli dobře obeznámeni s aktivitami, na kterých se podílejí. Mezi typické spolupracovníky v oblasti služeb pro studenty se zrakovým postižením patří jejich rodinní příslušníci, přátelé, ale také ostatní studenti:

c) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro přijímání a zaškolování nových zaměstnanců a fyzických osob, které nejsou v pracovním právním vztahu s poskytovatelem;

d) Poskytovatel, pro kterého vykonávají činnost fyzické osoby, které nejsou s poskytovatelem v pracovně právním vztahu, má písemně zpracována vnitřní pravidla pro působení těchto osob při poskytování sociální služby; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.

6.1.10. Profesionální rozvoj zaměstnanců

Řada služeb pro nevidomé a slabozraké studenty, a to zejména těch, které jsou zajišťovány technickými prostředky, se v průběhu času ocitá v různé fázi rozpracovanosti. Nedostatečná interní komunikace může vést až k nenávratné ztrátě dlouhodobě investované práce - jestliže například nově odpovědný, nicméně nedostatečně informovaný pracovník vymaže počítačová data, která mylně považoval za neaktuální. Odborně poskytovaná studijní podpora se dnes o moderní techniku a zpracovaná data opírá ve velké míře, proto kvalitní výměna informací mezi pracovníky o probíhajících aktivitách musí jít ruku v ruce s dobře navrženou systémovou politikou technické infrastruktury:

e) Poskytovatel má písemně zpracován systém výměny informací mezi zaměstnanci o poskytované sociální službě.

Pracovníci studijní podpory angažovaní v přímých klientských službách jsou při práci ohroženi obdobně jako pracovníci v jiných pomáhajících profesích, neboť interakce s podporovanými studenty se zpravidla neomezuje pouze na otázky bezprostředně se dotýkající studijního procesu. Pracovník tak může být vystaven silnému emocionálnímu tlaku, dostat se do konfliktu s vlastními hranicemi a nezřídka také řešit obtížná a nejednoznačná profesní či etická dilemata:

e) Poskytovatel zajišťuje pro zaměstnance podporu nezávislého kvalifikovaného odborníka.

6.1.11. Místní a časová dostupnost poskytované sociální služby

Středisko studijní podpory je zázemím pro pracovníky i studenty, místem, ve kterém se organizačně a technicky provádí management podpůrných služeb. Nemalá část aktivit se však odvíjí mimo něj, tzn. v prostorách školy i mimo ni. Pokud by tomu tak

nebylo a převládla by tendence podporovat studenty „od stolu“, jednotlivé aktivity by se postupně formalizovaly a stávaly se neúčinnými:

Poskytovatel určuje místo a dobu poskytování sociální služby podle druhu sociální služby, okruhu osob, kterým je poskytována, a podle jejich potřeb.

6.1.12. Informovanost o poskytované sociální službě

Informace o službách střediska studijní podpory mohou mít, s ohledem na cílové skupiny studentů, zvláštní formu. U nevidomých studentů například nelze spoléhat pouze na standardně tištěné materiály nebo prezentaci na webových stránkách. Navíc v sobě technická specifika některých služeb skrývají nebezpečí příliš odborných formulací, které nemusí být každému úplně srozumitelné:

Poskytovatel má zpracován soubor informací o poskytované sociální službě, a to ve formě srozumitelné okruhu osob, kterým je služba určena.

6.1.13. Prostředí a podmínky

Především studenti se zhoršenou mobilitou nebo orientací považují prostor střediska studijní podpory za bezpečný a pohodlný pro trávení volného času mezi přednáškami. Pracovníci střediska by proto měli myslet na základní potřeby, jaké jejich klienti v této souvislosti mívají: napít se nebo dát napít svému vodícímu psu, odložit si osobní věci, pořídit si poznámky apod.:

b) Poskytovatel poskytuje pobytové nebo ambulantní sociální služby v takovém prostředí, které je důstojné a odpovídá okruhu osob a jejich individuálně určeným potřebám.

6.1.14. Nouzové a havarijní situace

V přiměřené míře jsou všechna kritéria tohoto standardu uplatnitelná i ve středisku studijní podpory. Zvláštní důraz by však měl být kladen na definování postupu při řešení havarijních a nouzových situací s ohledem na objektivní tělesné či smyslové postižení

studentů. Kvalitní seznámení s postupem v nastalých krizových situacích se každopádně neobejde bez pečlivého nácviku.

6.1.15. Zvyšování kvality sociální služby

Navzdory moderní speciální technice, technologiím a metodám podpory jaké lze dnes použít, není ani zdaleka vyloučeno, že se úsilí pracovníků střediska studijní podpory setká u konkrétních jedinců s neúspěchem. Kombinaci tradičních speciálně pedagogických metod s metodami informačně-technologickými je nutné vážit u každého studenta zvlášť a dbát přitom na průběžnou kontrolu účinnosti zvoleného postupu:

a) Poskytovatel průběžně kontroluje a hodnotí, zda je způsob poskytování sociální služby v souladu s definovaným posláním, cíly a zásadami sociální služby a osobními cíly jednotlivých osob.

Ani míra studentovy subjektivní spokojenosti s poskytovanými službami nemůže být pracovníky studijní podpory zcela opomíjena. Některá organizační, a dokonce i ryze technická opatření, v sobě mohou skrývat prvky nadměrného protekcionizmu nebo i protekce, což leckteří studenti nesou nelibě. Ovšem je třeba také počítat s tím, že mnozí studenti se cítí opravdu spokojeni jen tehdy, jsou-li druhými zbavováni odpovědnosti za své vlastní rozhodování:

b) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro zjišťování spokojenosti osob se způsobem poskytování sociální služby.

ZÁVĚR

Vývoj studijní podpory, určené studentům se zrakovým postižením na vysokých školách, nepodléhá závazným předpisům legislativního charakteru a jeho výsledky jsou ve skutečnosti produktem iniciativy jednotlivých vysokých škol. Tento fakt je příčinou toho, že neexistuje jednotný rámec podpory, ani „dohoda“ na tom, jaký typ podpůrných aktivit je pro studenta rozhodující – jaké studijní nároky lze tudíž, i s přihlédnutím k jeho objektivnímu zrakovému handicapu, na studenta mít.

Přestože literatura, věnující se této oblasti, není obsáhlá, lze z nečetných titulů, sborníků a ostatních materiálů přece jen vyčíst určitá opakující se témata. Druhá kapitola popsala devět takových, která jsou zmiňována nejčastěji – od prostého vymezení studentů se zrakovým postižením až po širší dimenze podpory.

Třetí kapitola odkryla poměrně široké možnosti uplatnění sociálních pracovníků ve sféře studijní podpory. Již samotná podstata celého podpůrného procesu, kterou je požadavek na akceptující postoj a empatii podpůrného pracovníka, je zároveň také klíčovým atributem profesně dobře vybaveného sociálního pracovníka. Kromě toho je celá řada podpůrných aktivit zaměřená na přímou práci se studentem a jeho nikoliv pouze studijní, nýbrž také sociální fungování na škole.

Dílní cíle, které si práce kladla v praktické části, byly rozpracovány ve čtvrté a páté kapitole. Pro zodpovězení otázky, co konkrétně studentům i odborné veřejnosti střediska studijní podpory nabízejí, byla jednotlivá pracoviště detailně zmapována. Výsledný přehled může sloužit jako praktický manuál nejenom samotným studentům, nýbrž také pracovníkům pomáhajících, pedagogických, inženýrských a dalších v tomto směru se angažujících profesích.

Tabulka č. 2 (Aktivity středisek studijní podpory), uveřejněná v závěru čtvrté kapitoly, dokumentuje souhrnný potenciál studijní podpory, poskytované ve prospěch nevidomých a slabozrakých studentů v rámci všech zmapovaných pracovišť. Z tabulky vyniká nejenom poměrně značný počet hlavních aktivit (celkem 24), ale zejména jejich vysoká variabilita, promítající se do téměř stovky konkrétně prováděných činností.

Specifickým cílem práce bylo srovnání provozu středisek studijní podpory a jejich služeb se službami a provozem, s jakými se můžeme setkat v zařízeních sociálních služeb. Jestliže vyjdeme ze Standardů kvality sociálních služeb (MPSV ČR – viz kapitola šestá), až na naprosté výjimky jsou jednotlivé standardy uplatnitelné i v podmínkách provozu středisek studijní podpory. V podobě tohoto dokumentu tudíž existuje praktický nástroj pro

ověření účinnosti podpůrné infrastruktury (pokud ovšem v rámci dané vysoké školy není formulován jiný, příhodnější předpis).

Práce tohoto rozsahu nemohla zachytit veškeré aspekty vysokoškolské studijní podpory, se kterými se v současné době běžně setkáváme a o nichž je vedena odborná diskuze. Některá z témat by si zasloužila podrobnější rozvedení, jiná nebyla zmíněna vůbec nebo jen okrajově (například výroba hmatných reliéfů a modelů, zaznamenávání studentových školních poznámek, efektivní podpora při výuce cizích jazyků apod.). Prostor nedostaly ani mezinárodní projekty, směřující ke zpřístupnění studia znevýhodněných studentů, které na mezistátní, evropské či celosvětové úrovni hledají optimální parametry vybraného segmentu studijní podpory. Zrakově postižených studentů se týkají například takové, které technickými prostředky otevírají cestu ke standardnímu zápisu matematického kódu (Lambda, DaisyMath).

Bylo by krátkozraké a krajně nespravedlivé omezit odborně poskytovanou studijní podporu výhradně na podpůrná střediska, která lze ostatně budovat pouze na školách, na kterých k tomu vzhledem ke stávajícímu nebo potenciálnímu počtu nevidomých a slabozrakých studentů existují dobré důvody. Svou velkou váhu mají rovněž další akademické podpůrné systémy, které pomáhají studentům se na škole zorientovat a poskytují jim základní i odborný, byť třeba nikoliv komplexní servis. Podobná pracoviště mohou mít pro vlastní studentovo působení na škole někdy větší význam než kupříkladu meziuniverzitně působící podpůrné středisko komplexních služeb, neboť jejich kompetence a přímé navázání na ostatní akademické složky školy usnadňují studentům působení přesně v tom prostředí, v jakém se denně pohybují. Obdobně instituce, stojící mimo vysoké školy a nabízející nevidomým a slabozrakým studentům konkrétní služby, mají svou velkou váhu a měly by být plnohodnotnými partnery při hledání cesty, jakou se studijní podpora nevidomých a slabozrakých studentů na českých vysokých školách bude nadále ubírat.

SEZNAM LITERATURY

CARTER, J.: Podpůrné služby RNIB studentům - přechod postižených studentů na vyšší vzdělávání. In Nové studijní a pracovní možnosti pro zrakově postižené. Sborník ze semináře Vysokoškolské vzdělávání zrakově postižených. Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze, 9. - 30. října 1992.

ČÁLEK, O., CERHA, J., HOLUBÁŘ, Z.: Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených. PRAHA: Společnost nevidomých a slabozrakých, nakladatelství ACHAT, 1992.

ČERVENKA, P.: Mapy a orientační plány pro zrakově postižené. PRAHA: Aula, 1999. ISBN 80-902667-4-6.

DITTLER, W.: Integrované procesy v každodennom živote študentov na univerzite. In Integrácia študentov s poruchami zraku na vysokej škole. Zborník z medzinárodného seminára projektu TEMPUS JEN. Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Podporné centrum pre zrakovo postihnutých, 15. novembra 1996.

DRYDEN, G.: Infrastruktura pomoci nevidomým a slabozrakým studentům. In Nové studijní a pracovní možnosti pro zrakově postižené. Sborník ze semináře Vysokoškolské vzdělávání zrakově postižených. Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze, 9. - 30. října 1992.

GONZÚROVÁ, W.: Problémy a perspektivy zrakově postižených studentů na českých vysokých školách. In Integrácia študentov s poruchami zraku na vysokej škole. Zborník z medzinárodného seminára projektu TEMPUS JEN. Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Podporné centrum pre zrakovo postihnutých, 15. novembra 1996.

HEŘMÁNKOVÁ, D.: Podpora vyrovnávání studijních příležitostí studentů se specifickými potřebami na Univerzitě Palackého v Olomouci. OLOMOUC: 2003. ISBN: 80-244-0643-8.

Informace, kontakty a služby pro osoby se zdravotním postižením. KONTAKT - Infocentrum sociální pomoci MCSSP. Městské centrum sociálních služeb a prevence 2004. PRAHA: 2004.

Informace pro studenty se speciálními potřebami na Univerzitě Karlově v Praze. IPC UK v Praze. PRAHA: 2004.

JÍLKOVÁ, I.: Vidět lze nejen zrakem. Psychologie dnes, 2004, roč. 10, č. 6. ISSN 1212-9607.

KEBLOVÁ, A.: Kompenzační pomůcky pro zrakově postižené žáky základní školy. PRAHA: Septima, 1995. První vydání. ISBN 80-85801-62-0.

KLAUS, J.: Modelový pokus „Informatika pro nevidomé“ : Zvláštní služby pro integraci nevidomých a zrakově handicapovaných studentů. In Nové studijní a pracovní možnosti pro zrakově postižené. Sborník ze semináře Vysokoškolské vzdělávání zrakově postižených. Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze, 9. - 30. října 1992.

MIESENBERG, K.: Původ sociálních problémů při integraci nevidomých a zrakově handicapovaných lidí. In Nové studijní a pracovní možnosti pro zrakově postižené. Sborník ze semináře Vysokoškolské vzdělávání zrakově postižených. Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze, 9. - 30. října 1992.

MORAVCOVÁ, D.: Zraková terapie slabozrakých a pacientů s nízkým vizem. PRAHA: Triton, 2004. ISBN 80-7254-476-4.

Národní program vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením. usnesení vlády ČR č. 256 ze dne 14. dubna 1998.

NOVÁK, J.: Využití výpočetní techniky pro zdravotně postižené. BRNO: Paido, 1997. ISBN 80-85931-44-3.

PETTY, G.: Moderní vyučování. PRAHA: Portál, 2004. ISBN 80-7178-978-X

PIPEKOVÁ, J., VÍTKOVÁ, M.: Nárůst kompetencí v pedagogicko-psychologickém poradenství v souvislosti s integračními snahami u nás a v zahraničí. In Mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami. Sborník. Katedra speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 3. dubna 2001. 1. vydání. OLOMOUC: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0389-7.

PORTER, D. C.: Nevidomí a částečně vidící na vysoké škole. In Nové studijní a pracovní možnosti pro zrakově postižené. Sborník ze semináře Vysokoškolské vzdělávání zrakově postižených. Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze, 9. - 30. října 1992.

POŽÁR, L.: Niektoré psychologické aspekty štúdia jedincov s ťažkými poruchami zraku na vysokých školách. In Integrácia študentov s poruchami zraku na vysokej škole. Zborník z medzinárodného seminára projektu TEMPUS JEN. Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Podporné centrum pre zrakovo postihnutých, 15. novembra 1996.

Standardní pravidla pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením. Valné shromáždění OSN, 28. října 1993. In Příručka Sdružení zdravotně postižených v ČR.

Standardy kvality sociálních služeb. MPSV.CZ - Ministerstvo práce a sociálních služeb České republiky. Elektronicky: <http://www.mpsv.cz/cs/1458> - 3.6.2007.

STÖGER, B.: Vzdělávací experiment „Computer Science pro nevidomé“ na Univerzitě J. Keplera v Linci. In Nové studijní a pracovní možnosti pro zrakově postižené. Sborník ze semináře Vysokoškolské vzdělávání zrakově postižených. Katedra matematiky, FJFI ČVUT v Praze, 9. - 30. října 1992.

ŠŤASTNÝ, J.: Aplikace individuálních přístupů v péči o zdravotně postižené. In Aplikace individuálních přístupů v péči o zdravotně postižené. Texty k semináři. Liberální institut v Praze, 12. prosince 1995. Vydání první. PRAHA: ALEKO, ve spolupráci s Centrem liberálních studií, 1996. ISBN 80-85341-54-9.

VALOUCHOVÁ, I.: Zrakově postižení čtenáři a uživatelé informací. Bakalářská práce. BRNO: Ústav české literatury a knihovnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2002.

VENCLOVÁ, M.: Využití internetu v sociální práci. Postupová práce. Katedra sociální práce FF UK v Praze, 2003.

VOTAVA, J. a kolektiv: Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením. PRAHA: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0708-5.

ZEMČÁKOVÁ, Ž.: Skúsenosti nevidiacej študentky Filozofickej fakulty UK. In Integrácia študentov s poruchami zraku na vysokej škole. Zborník z medzinárodného seminára projektu TEMPUS JEN. Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Podporné centrum pre zrakovo postihnutých, 15. novembra 1996.

PŘÍLOHA A – Hybridní publikace

Tento typ knihy byl vyvinut primárně pro zrakově postižené studenty vysokých škol jako multimediální pomůcka. Na běžném CD je zaznamenán elektronický text a současně digitální zvukový záznam téhož textu čteného přirozeným lidským hlasem. Oba typy záznamu jsou vzájemně propojené a synchronizované, přičemž samotný elektronický text může číst nevidomý čtenář prostřednictvím snímače obrazovky (screen readeru) buď hmatově pomocí braillovského displeje, anebo hlasově pomocí hlasového výstupu (hlasového syntetizéru). Čtenář má proto řadu možností přístupu k obsahu hybridní publikace - může ji číst zrakem jako běžnou elektronickou knihu (připomeňme nejobvyklejší formáty MS Reader, Adobe Reader, Mobil Pocket Reader apod.), může ji číst jako klasickou zvukovou knihu poslechem, nebo má k dispozici plně synchronizované procházení, kdy se společně posouvá jak textový, tak zvukový kurzor, a konečně připadá v úvahu skutečně „hybridní“ čtení, při němž čtenář libovolně přepíná podle charakteru textu mezi zvukovou a textovou složkou při zachování úplné synchronizace. Hybridní knihu lze tedy číst třemi smysly - sluchem, hmatem a zrakem v různých kombinacích.

Tuto unikátní technologii, která plní podobnou funkci jako evropský systém Daisy Book, vyvinul r. 2002 tým řešitelů brněnské Masarykovy univerzity s podporou Fondu rozvoje vysokých škol MŠMT v návaznosti na projekt maďarské a italské akademie věd. Důvodem vytvoření tohoto média byla snaha sloučit výhody čtení hmatem, jako je přesnost, abstraktnost, individuálnost, časově neomezená sledovatelnost a analyzovatelnost, a čtení pomocí hlasu, které je pohodlné, rychlé a přirozené.

Přestože byl koncept hybridní knihy původně vytvářen především pro nevidomé studenty, jeho možnosti jsou daleko širší, jak dokazuje i rostoucí zájem široké veřejnosti o již vydané publikace. Spojení elektronického textu s audio nahrávkou, navíc obohacené o jednoduchý navigační systém umožňující například zrychlené vyhledávání podobně jako v běžném textovém editoru, vytváří moderní digitální knihu, univerzálně využitelnou při studiu i zábavě.

Mgr. Karolína Stehlíková

Masarykova univerzita v Brně

Seznam dosud vydaných titulů formou hybridní publikace

1. Zdeněk Pokorný: Zlaté století astronomie. Brno 2002.
2. Arno Anzenbacher: Úvod do filozofie. Brno 2003 (podle vydání SPN z roku 1991).
3. Jan Keller: Úvod do sociologie. Brno 2003 (podle vydání Sociologického nakladatelství z roku 1997 [reprint 1999]).
4. Josef Švancara: Úvod do kognitivní psychologie. Brno 2003 (podle vydání z roku 1994).
5. J. Peprník, S. Nangonová, E. Zábojová. Angličtina pro jazykové školy I. Brno 2004 (podle vydání nakladatelství Fortuna z roku 2001).
6. Karolína Stehlíková (ed.): Omnibus, Čítanka anglických textů. Brno 2005.
7. Ilona Gillernová, Jiří Buriánek: Základy psychologie a sociologie. Praha 2005 (podle vydání nakladatelství Fortuna z roku 2003).

PŘÍLOHA B – Často kladené otázky

I. Je vhodné používat termín „slepý“, nebo raději „nevidomý“?

Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Někteří nevidící lidé si na označení „slepý“ dosti zakládají a nepřijímají - podle jejich názoru - zbytečné novotvary typu „nevidomý“. Avšak z označení veřejných institucí adjektivum slepý postupně, až na naprosté výjimky, vymizelo a považuje se za spíše zastaralé. Někteří nevidomí lidé mohou označení „slepý“ nést nelibě, proto lze termín „nevidomý“ doporučit jako neutrálnější a lépe přijímaný.

II. Je „na první pohled“ možné určit alespoň orientační, kvalitativně definovanou hranici, za kterou lze člověka považovat za zrakově postiženého s nárokem na příslušné služby?

Objektivně lze zjistit míru zrakového postižení vyšetřením zrakové ostrosti, podle které lze jedince zařadit do některé z definovaných kategorií -střední slabozrakost, silná slabozrakost, praktická nevidomost atd. O takové nálezy se lze opřít například v situacích, kdy je nutné dokládat zdravotní stav. Nicméně z hlediska poskytnutí konkrétních služeb je rozhodující (a nebo by rozhodující být měl) spíše handicap, jaký tomu kterému jedinci jeho zrakové postižení způsobuje. Míru handicapu lze určit pouze zkušeností poskytovatele služeb, přičemž je třeba vycházet mimo jiné i ze subjektivních tvrzení, kterými daný jedinec míru a povahu svého handicapu popisuje.

III. Pomáhají architektonické úpravy prostředí pro lidi s tělesným postižením také lidem nevidomým a slabozrakým?

Pokud jsou architektonické úpravy prováděny výhradně pro usnadnění průjezdu invalidního vozíku, pak nikoliv. Odstranění schodů, rozšíření vchodových dveří nebo vybudování výtahu nijak nezlepšují orientaci člověka se zrakovým postižením, dokonce ji v některých případech zhoršují.

Bezbariérový přístup je z pohledu nevidomého člověka taková úprava prostředí, která mu umožňuje, případně usnadňuje především orientaci, a teprve z ní také vyplývající pohyb v daném prostoru. Mezi prvky bezbariérovosti dnes řadíme například zvukovou signalizaci nad vstupem do budovy, popisky v Braillově bodovém písmu, doplňující hlasové fráze u vizualizovaných informací, zvukovou signalizaci na přechodech pro chodce, nejrůznější typy signalizačních a varovných pásů, umělé vodící linie, ale i například průvodcovskou službu.

IV. V čem spočívá princip Braillova bodového písma?

Braillovo bodové písmo je hmatné písmo, které v roce 1825 vytvořil Luis Braille. Každému písmenu příslušné národní abecedy odpovídá jeden znak, tvořený kombinací maximálně šesti vystouplých bodů, uspořádaných do dvou sloupců po třech, takzvaný šestibod. Šestibod umožňuje zapsání pouze 64 různých kombinací bodů a proto se například velká písmena a číslice musí zapisovat pomocí dvojznaků.

S nástupem speciální výpočetní techniky se začal používat osmibod (dva sloupce po čtyřech bodech), který umožňuje zapsání 256 různých kombinací bodů, což odpovídá základní znakové sadě v počítači.

V. Používá se dnes ještě Pichtův psací stroj? Proč jej nevidomí studenti nevyužívají při studiu na vysoké škole?

Pichtův psací stroj je mechanický stroj pro zápis Braillova bodového písma, zkonstruovaný německým tyflopodem Oskarem Pichtem už v roce 1897. Vedle mechanických strojů se používají i jeho moderní elektronické varianty, ty se však v České republice příliš neujaly.

Stroje jsou při zapisování hlučné a používají se převážně na speciálních základních a středních školách, kde si prakticky ani dnes nelze bez nich studium představit. Vysokoškoláci si díky technickému pokroku stále častěji pořizují poznámky digitálně (prostřednictvím notebooku nebo speciálního zápisníku), někteří se snaží přednášky zaznamenávat na diktafon. Jako studijní pomůcka jim ovšem mimo přednášky Pichtův psací stroj slouží stále, například pro přepis audiozáznamů nebo pořízení specifického typu textu.

VI. Měl by podpůrný pracovník umět číst Braillovo bodové písmo?

Pokud se v procesu podpory přímo nepodílí na činnostech, které to vyžadují, nutně to rozhodně není. Je třeba také poznamenat, že řada nevidomých lidí - studenty nevyjímaje - bodové písmo dobře neovládá, zvláště pokud jedinec ztratil zrak v pozdějším věku. Motivace k jeho používání, zejména ze strany zcela nevidomých studentů, by ovšem měla stát v centru pozornosti středisek, kterým leží na srdci skutečně komplexní rozvoj osobnosti studenta.

Pracovníci, kteří musejí nebo chtějí Braillovo písmo znát, by si v první řadě měli klást za cíl naučit se jej číst zrakem, a to na výstupech tištěných jednostranně. Další dovednosti při čtení bodového písma jsou již obvykle nad rámec potřeby.

VII. Jakou podobu textu, kromě textu v Braillově bodovém písmu, je možné považovat za přístupnou pro nevidomé čtenáře?

Jsou to veškeré texty v digitální formě. Digitální formou rozumíme prostý text, který lze číst a dále zpracovávat na počítači pomocí textových editorů.

Předpokladem ovšem je, že jedinec vlastní potřebnou techniku a umí s digitálními texty pracovat.

VIII. Je třeba u slabozrakého či nevidomého studenta trvat na písemné formě testu, jestliže mu psaní činí potíže?

Bezesporu ano. Podle zkušeností mnoha podpůrných pracovníků je náhradní ústní zkoušení výsledkem spíše nejistoty přednášejícího, který neví, jak písemný test studentovi správně zadat. Student v mnoha případech neodporuje, protože i on shledává - často pod silným tlakem mnoha jiných školních povinností - toto řešení za nejméně komplikované. Mělo by se však trvat na tom, aby student písemné testy a práce psal, a to formou pro něj i přednášejícího přijatelnou.

Pokud student skutečně nezvládá ani jednu z několika nabízejících se forem zápisu, je ve svém důsledku částečně negramotný, a mělo by být proto odpovědně zváženo jeho setrvání na vysoké škole.

IX. Pomáhá nevidomým studentům literatura ve zvukové podobě?

Do zvukové podoby je načítána převážně literatura beletristická, v takovém případě se jedná o úplný text knihy, načtený zpravidla na magnetofonových kazetách. Bývá načítána profesionálními interprety, což přináší čtenáři také

příjemný zážitek z vlastního poslechu.

Nejrozsáhlejší fond zvukových knih je v Knihovně a tiskárně K. E. Macana v Praze.

Naproti tomu je ovšem prosté načítání odborné literatury a ostatních učebních materiálů do zvukové podoby méně vhodné a to vzhledem k současným technologickým možnostem zpracování textu. Nicméně i literatura odborná, zvláště starší díla, mají své zástupce mezi zvukovými knihami, výběr titulů je však zcela nedostačující. I dnes lze uvažovat o zvukovém záznamu učebního textu, avšak pouze u děl, která se svým charakterem - zvláště členěním textu - blíží více literatuře beletristické. Magnetofonové kazety co by nosič záznamu jsou ovšem vytlačovány a nahrazovány digitálním, tzn. počítačově zpracovatelným formátem (ve většině formátem MPEG).

X. Jaké kompenzační pomůcky používají při studiu zrakově postižení studenti?

Kompenzační pomůcky jsou veškeré pomůcky, které snižují buď účinek vlastního postižení nebo z něho vyplývající míru handicapu. Pro lidi se zrakovým postižením to je velká škála pomůcek - od brýlí až po speciálně vybavený počítač. Počítají se mezi ně i takové, které původně nebyly určeny výhradně pro potřeby zrakově postižených lidí, jako například magnetofon nebo diktafon.

Mezi kompenzační pomůcky patří i skupina takzvaně „tradičních“ kompenzačních pomůcek, které se běžně používaly před nástupem speciálních výpočetních technologií. Většina z nich se stále užívá. Mezi typické zástupce patří Pražská tabulka s bodátkem, Pichtův psací stroj, kreslenka, reliéfní obrázky a mapy a další.

XI. Jak je možné ve standardních „kancelářských“ podmínkách převést běžný text do Braillova bodového písma?

Pro tisk, či spíše ražbu bodového písma, se používá braillovská tiskárna, která umí ve spolupráci s počítačem převést digitální text a „vyrazit“ jej na papír. Ovládací prvky tiskárny jsou přizpůsobeny pro nevidomé uživatele. Používá se speciální papír s vyšší gramáží a lze tisknout oboustranně.

XII. Čím se odlišuje standardní výpočetní technika od výpočetní techniky určené uživatelům se zrakovým postižením?

V případě uživatelů se zrakovým postižením se jedná o výpočetní techniku, rozšířenou o softwarové, případně i hardwarové komponenty - zpravidla o screen reader, program pro čtení informací z monitoru počítače, a hmatový výstup (braillovský řádek), tj. hardwarové zařízení, které informace zobrazuje v Braillově bodovém písmu. Screen reader je komplexní program pro převádění informací zobrazených na monitoru do hlasové, případně hmatné podoby. Některé typy screen readerů umožňují i zvětšování textu.

Někdy je screen reader chybně zaměňován za takzvaný hlasový výstup, speciální software určený výhradně pro převod textu na řeč. K její reprodukci na počítači je třeba mít zvukovou kartu a reproduktor nebo sluchátka.

XIII. Jakým způsobem funguje hmatový výstup počítače?

Hmatový výstup je hardwarové zařízení připojené k počítači sériovým nebo USB kabelem. Ve spojení se screen readerem, který řídí jeho chování, se na

hmatovém displeji dynamicky generuje text z monitoru, a to v podobě Braillova bodového písma. Text je zobrazován jako jediný řádek, a proto bývá hmatový výstup často označován jako „braillovský řádek“. Grafické prvky z obrazovky monitoru, nemající charakter textu, zobrazit neumí.

Jednotlivé typy zařízení se liší především délkou zobrazovaného řádku, která se pohybuje od 20 do 80 znaků. Patří mezi nejnákladnější kompenzační pomůcky, avšak hlasové funkce screen readeru nenahrazuje, pouze doplňuje.

XIV. Jak souvisejí takzvané televizní kamerové lupy s běžnými televizory?

Dnes už prakticky nijak. Dříve se kamerovým lupám říkalo lupy „televizní“ proto, že je bylo možné připojit ke standardním televizorům a využívat jejich delší úhlopříčku obrazovky. Funkci televizních obrazovek však plně nahradily a postupně také překonaly kvalitní počítačové monitory typu CRT i LCD.

Kamerová lupa je stolní zařízení, jehož vestavěná kamera snímá předlohu a její zvětšený obraz promítá na vestavěném nebo volitelném monitoru, takže i silně slabozraký uživatel může s textem či grafikou v tištěné nebo psané podobě pracovat, například číst knihy, noviny, prohlížet mapy a podobně. Zvětšení, barevná kombinace textu a pozadí i další funkce jsou volitelné a umožňují zobrazení, které je běžnými optickými pomůckami nedosažitelné.

XV. Jsou pro studium na vysoké škole lépe připraveni žáci ze speciálních středních škol, anebo takzvaně integrovaní žáci, kteří i přes svůj zrakový handicap navštěvovali běžnou školu?

Tato otázka patří k nejkontroverznějším v celé oblasti studijní podpory a vyžadovala by skutečně seriózní srovnávací výzkumy, kterých je ovšem na toto téma poskrovnu. Velmi často panuje názor, že zatímco integrovaní žáci jsou šikovnější v sociálních dovednostech a komunikaci, žáci speciálních škol mají lepší měřitelné studijní dovednosti - což ostatně vyplývá i z logické úvahy. Na podkladě svých letitých zkušeností s oběma typy středoškoláků se k tomuto názoru připojuje i autor této práce.

Na druhé straně ovšem platí, že ani v nejmenším nelze generalizovat, přičemž právě zde to platí dvojnásob. Skutečnost, zda student byl v průběhu středoškolského studia integrován v běžné škole, či nikoliv, by neměla hrát sebemenší roli v posuzování jeho studijních předpokladů u přijímacího řízení na vysokou školu, ani kdekoliv jinde.

Radek Seifert

Název: **Odborně poskytovaná podpora studentům se zrakovým postižením na vysokých školách**

Diplomant: **Radek Seifert**

Obor: **Sociální práce**

Vedoucí: **prof. PhDr. Jana Králová, CSc.**

Oponent: **PhDr. Pavla Kodymová**

Klíčová slova: **univerzita, vysoká škola, vzdělávání, podpora, handicap, znevýhodněný, slabozraký, nevidomý.**

RESUMÉ

Vysoké školy v České republice přebírají stále větší a větší díl odpovědnosti za kvalitu vzdělávání svých studentů, kteří jsou zrakově handicapováni. Jsou jim poskytovány základní i odborné služby a zřizují se střediska studijní podpory se speciálně určenou infrastrukturou. Úroveň konkrétních služeb i jejich rozsah se však meziuniverzitně liší, a to mnohdy i velmi výrazně. Práce proto hledá odpověď na otázku, za jakých podmínek systém studijní podpory pro tuto cílovou skupinu studentů vzniká a jaké konkrétní podpůrné studijní aktivity s sebou přináší.

V obecně zaměřené části shromažďuje práce informace o tom, jakými tématy se dostupná literatura v této souvislosti zabývá a jaký prostor se ve službách studijní podpory odkrývá sociálním pracovníkům. Vedle toho jsou detailně zmapována jednotlivá střediska studijní podpory: jejich vznik, vzájemné odlišnosti a přínos pro studenty i odbornou veřejnost. Zvláštní kapitola nabízí srovnání provozu středisek studijní podpory a jejich podpůrných služeb se zařízeními, poskytujícími služby sociální. Při sestavování práce bylo využito kromě veřejně dostupných informací značného množství interních materiálů a osobních rozhovorů s podpůrnými pracovníky i se samotnými studenty. Vypracována byla podrobná tabulka aktivit středisek studijní podpory, která je výsledkem obsahové analýzy informací, shromážděných a zveřejněných v samostatné kapitole.

Práce konstatuje, že vývoj studijní podpory sledované skupiny studentů nepodléhá žádnému z předpisů legislativního charakteru, což zapříčiňuje například neexistenci jednotného rámce podpory a její neodhadnutelnou šíři a kvalitu na jednotlivých vysokých školách. Nicméně souhrnně, v rámci celé České republiky, lze poukázat na minimálně 24 podpůrných aktivit, promítajících se do téměř stovky konkrétně prováděných podpůrných činností. Sociálním pracovníkům se zde nabízí velké pole působnosti, a to zvláště ve službách zaměřených na všeobecné fungování studentů na škole. Určitou bariérou je absence jejich povědomí o technických nástrojích, nezbytných pro účinnou podporu zejména zcela nevidomých studentů.

Bylo rovněž konstatováno, že existuje mimořádná podobnost mezi středisky studijní podpory a zařízeními sociálních služeb. Při posuzování kvality provozu středisek je proto možné vycházet ze Standardů kvality sociálních služeb. Práce si okrajově všímá rovněž dalších, na studijní podporu se orientujících pracovišť. Má za to, že pro koncipování budoucí podoby studijní podpory ve prospěch studentů se zrakovým postižením je nezbytná nejenom vzájemná spolupráce podpůrných složek samotných vysokých škol, ale také komunikace s pracovišti stojících mimo akademickou obec.

Title: **Professionally provided support for visually impaired students at universities**
Candidate: **Radek Seifert**
Specialisation: **Sociální práce**
Supervisor: **prof. PhDr. Jana Králová, CSc.**
Opponent: **PhDr. Pavla Kodymová**
Key words: **university, college, education, support, handicap, disadvantaged, partially-sighted, blind.**

RÉSUMÉ

Universities in the Czech Republic are taking more and more responsibility for the quality of the education of their visually impaired students. Not only are they provided with basic and specialised services but study support centres with a special infrastructure are also being established. The level of the particular services and their range, however, differ – very often substantially - at various universities. This thesis, therefore, seeks to answer the question concerning under what conditions the system of study support for this target group of students arises and what particular supporting study activities it brings.

In the theoretical section of the thesis information is collected as to what topics are being covered in the literature that is commonly available and what these sources actually reveal to social workers involved in the field of study support. Apart from that, individual study support centres are mapped in detail: their origin and mutual differences, as well as their contribution to both students and professionals.

An extra chapter offers a comparison of how study support centres work, and how their supporting services are run with centres providing social services. Generally accessible information, and a great deal of internal materials and personal interviews with supporting workers and students, have been used in the writing of this thesis. A detailed table outlining the activities of the study support centres has been elaborated as a result of a content analysis of information collected and published in a separate chapter.

It has been observed in the thesis that the development of the study support of the observed group of students is not subject to any legal regulations, which has resulted in the absence of a unified framework for the support and its unpredictable range and quality at particular universities. Nevertheless, in the Czech Republic we can generally detect twenty-four supporting activities which are involved in almost a hundred of those actually realized supporting projects. Social workers are given the possibility of a broad field of activity here, especially in the services focused on the overall functioning of students at schools. The social workers' poor awareness of the technical tools which are crucial for efficient support (especially of totally blind students) is still a barrier.

It has also been claimed that there exists a striking resemblance among centres for study support and social services facilities. Therefore, we can base the evaluation of the quality of the services provided by these centres on Quality standards for social services. The thesis also includes an examination of other workplaces focused on study support.

It is assumed that in proposing the future form of the study support favouring visually impaired students not only the mutual cooperation of the supporting units at universities, but also the communication with workplaces outside the academic sphere will be essential.